

Tartu Ülikool
Filosoofia ja semiootika instituut
Semiootika osakond

Triinu Liis Tiimus
Loomade representatsioonid väljaannetes Sirp ja Eesti Loodus: ökosemiootiline analüüs
Bakalaureusetöö

Juhendaja: Nelly Mäekivi

Tartu
2025

Abstrakt

Töö analüüsib, kuidas loomade kaudu konstrueeritakse keskkonnateemalisi tähendusi ajalehes Sirp ja ajakirjas Eesti Loodus aastatel 2018–2024. Ökosemiotilise raamistikuga toetatud raamianalüüsi käigus uuritakse, milliste representatsioonivõtete abil loomadest saavad keskkonnakriiside tähenduslikud kandjad ning kuidas need kujutused mõjutavad lugeja suhestumist keskkonnaga.

Märksõnad: keskkond, loomad, Eesti meedia, ökosemiotika, raamistamine

Sissejuhatus	5
1. Loomade representatsioon keskkonnadiskursuses: varasemad uurimissuunad ja teoreetilised lähtekohad.....	7
2. Meetod ja materjal	13
2.1 Valimi konstrueerimine	13
2.1.1 Ajaleht Sirp.....	13
2.1.2 Ajakiri Eesti loodus	14
2.2 Analüüsimeetod: kvalitatiivne sisuanalüüs	15
2.2.1 Raamistamine	16
2.2.1.1 Nisbeti raamistustüüpide tüpoloogia.....	16
2.2.1.2 Dryzeeki keskkonnadiskursused	18
2.2.1.3 Ereaud ja Segnit: keelelised repertuaarid.....	19
2.2.1.4 Raamistamise mõõtmelised analüüsid.....	21
2.2.1.4.1 Tunnetuslikud raamid.....	22
2.2.1.4.2 Stsenariumid ja rollid.....	22
2.2.1.4.3 Retoorilised võtted.....	23
3. Muutused looduses, nende avaldumine ja tõlgendamine	24
3.1 Populatsioonide arvukuse vähenemine.....	25
3.1.1 Väike- laukhani on meie linnustiku haruldasim haneliik	25
3.1.2 Muinasjutt.....	27
3.1.3 Märkamisoskus.....	30
3.2 Muutused elukeskkonna kvaliteedis.....	33
3.2.1 Kevadine raie viib metsalinnu hukule	33
3.2.2 Keskkonnareostuse, vähkkasvajate ja mikrobioomi seosed looduses	36

3.2.3 Nahkhiired vajavad parke	38
3.2.4 Virumaa veekogude ja kalastiku uus tulemine	42
3.2.5 Põnev haruldus ebapärlikarp	44
3.2.6 Õnnetoovad loomad.....	45
3.2.7 Roo-loorkull tõusulainel	48
3.2.8 Linnud ja inimesed. Konflikti anatoomia	49
3.3 Ilmastiku mustrid ja looduskatastroofid	52
3.3.1 Metsakahjurid: Kuidas kohanevad üraskid muutuva kliimaga?.....	52
3.3.2 Loomade õigused ja kliima soojenemine	54
3.3.3 Pisiimetajate lumealune maailm	56
4. Tulemused ja järeldused	58
Kokkuvõte	62
Kasutatud kirjandus	64

Sissejuhatus

Kuna teatud keskkonnad on meile olulised mitte ainult seetõttu, et me elame *nendest*, vaid ka *neis* ja *nendega koos*, peaksid meie otsused ideaalis peegeldama neid seoseid, mis lähevad palju kaugemale teenuste instrumentaliseerimisest, mõjutades meie heaolu palju laiemalt kui füüsiline toimetulek. (Sumares, Fidelis 2011: 54)

Looduskeskkonnad on pidevas muutumises — midagi lisandub, midagi kaob. Kui sellised muutused ületavad ökosüsteemi taluvuspiiri, võib see viidata tasakaalu kadumisele. Üha olulisemaks muutub oskus neid muutusi märgata ja tähenduslikult tõlgendada. Ökosemiotika pakub selleks tugeva raamistikuga lähenemisviisi, käsitledes keskkonda mitte ainult füüsilise, vaid ka märgilise ja kommunikatiivse ruumina, kus kõik elusolendid osalevad tähendusloome protsessides (vt nt Maran 2017, 2020).

Loomad mängivad keskkonnadiskursuses erilist rolli: nad ei ole mitte üksnes faktide kandjad, vaid ka moraalsete, esteetiliste ja emotsionaalsete sõnumite vahendajad. Laiemale lugejaskonnale suunatud tekstides kujutatakse neid sageli keskkonnakriiside kehastajatena — olenditena, kelle kaudu muutused muutuvad nähtavaks, hoomatavaks ja tähenduslikuks. Eestis ei ole seni süstemaatiliselt uuritud, kuidas loomade kaudu keskkonnateemalisi tähendusi populaarteaduslikus meedias konstrueeritakse ega milline on nende semiootiline roll sellistes väljaannetes nagu ajaleht Sirp või ajakiri Eesti Loodus. Need väljaanded kujundavad Eesti avalikku looduskäsitlust erinevatest positsioonidest — Sirp kultuurilise ja kriitilise diskussiooniväljana ning Eesti Loodus loodus- ja teadushariduslikult.

Käesolev uurimus läheneb teemale ökosemiotika, raamialüüsi ja kultuurilise representatsiooni perspektiividest, analüüsides aastatel 2018–2024 ajalehes Sirp ja ajakirjas Eesti Loodus ilmunud artikleid, kus mitteanimloomad on kesksel kohal. Uuring keskendub sellele, milliseid tunnetuslikke raame, stsenaariume ja retoorilisi võtteid kasutatakse loomade kaudu keskkonnamuutuste mõtestamiseks. Töö eesmärk on mõista, milliste representatsioonivõtete kaudu loomad meediatekstides keskkonnateemade kandjateks kujunevad ning kuidas sellised kujutused aitavad luua tähenduslikku ja emotsionaalset suhestumist keskkonnaga.

Töö esimene peatükk käsitleb keskkonnadiskursuse ja loomade representatsiooni ajaloolisi ning teoreetilisi lähtekohti. Teine peatükk kirjeldab uurimismaterjali ja meetodit, milleks on kvalitatiivne sisuanalüüs raamianalüütilise lähenemisega. Kolmandas peatükis viiakse läbi süvitsi minev analüüs valitud artiklite baasil, käsitledes muutusi liigirikuses, elukeskkonna kvaliteedis ja ilmastikumustrites. Neljandas peatükis sünteesitakse tulemused, tuuakse esile mustrid ja tõlgendatakse neid töö teoreetiliste eesmärkide valguses.

1. Loomade representatsioon keskkonnadiskursuses: varasemad uurimissuunad ja teoreetilised lähtekohad

Looduskaitse diskursuse ajalugu on tihedalt põimunud loodusteadusliku mõtteviisi ja ühiskondlike väärtuste arengutega. 19. sajandil kujunes Lääne-Euroopas ja Põhja-Ameerikas välja uus arusaam metsikust loodusest – kui varasemalt käsitleti loodust kui inimesele vaenulikku ja taltsutamist vajavat keskkonda, siis romantismi ja valgustusajastu mõjul hakati seda üha enam nägema esteetilise ja vaimse väärtusena (Ritvo 2014). Sellest muutusest kasvasid välja esimesed loomakaitse liikumised (nt RSPCA Inglismaal, 1824) (Ots 2006) ja looduskaitse algatused, sealhulgas maailma esimene rahvuspark Yellowstone (1872), mis osaliselt sündis esteetilisest vaimustusest “puutumatu looduse” vastu. Samal perioodil suurenes teadlaste teadlikkus inimtegevuse mõjust elusloodusele (Plath et al. 2022).

20. sajandi alguses kujunes looduskaitse järjest enam institutsionaalseks ja süsteemseks praktikaks. Tõusis esile ökoloogia teadus, mis rõhutas liikide vahelisi seoseid ja elupaikade terviklikkust (Plath et al. 2022). Bioloogiline teadmine liikidest ja ökosüsteemidest sai looduskaitse aluseks, keskendudes sellistele mõistetele nagu liigirikkus, geneetiline mitmekesisus ja süsteemne tasakaal (Soulé 1985). Loodust käsitleti valdavalt kui objektiivset ja mõõdetavat reaalsust, mille kaitsmine sõltus faktipõhisest teadmiste kogumisest ja tõenduspõhisest poliitikakujundusest. Samas esines juba 20. sajandi esimesel poolel väärtuste mitmekesisustumist. Kui Lääneriikides vastandasid John Muir ja Gifford Pinchot looduse säilitamise ja ratsionaalse kasutuse ideoloogiad, siis Euroopas (ja NSV Liidus) arenes looduskaitse sageli koos rahvuslike, ideoloogiliste või utilitaarsete motiividega – olgu selleks kodumaastike kaitse või teadusliku ranguse rõhutamine (Plath et al. 2022). Eesti kontekstis mõjutasid looduskaitse diskursust nii baltisaksa loodusteadlaste pärand (nt Karl Ernst von Baer) kui ka rahvuslik loodusearmastus ja eestlaste identiteedi põimumine maastikega (Jonuks,

Remmel 2020). 1930. aastatel kujunes Eestis tugev institutsionaalne looduskaitse traditsioon (nt Gustav Vilbaste, Eerik Kumari), mida hiljem jätkati ka nõukogude perioodil teaduspõhiste kaitsealade süsteemina (Plath et al. 2022; Kaljundi 2022).

Alates 1990ndatest aastatest hakkas selline teaduspõhine arusaam looduskaitsest muutuma. Ühelt poolt tingis seda süvenev ökoloogiline kriis, mis tõi päevakorda vajaduse käsitleda keskkonnaprobleeme üha enam sotsiaalses ja kultuurilises kontekstis (Dryzek 1997). Teisalt toimusid humanitaar- ja sotsiaalteadustes epistemoloogilised nihked – kasvas huvi mitte ainult selle vastu, mida me teame, vaid ka selle üle, kuidas ja kelle kaudu teadmine kujuneb (Haraway 1988; Latour 2004). Loodus on kultuuriliste tähenduste, väärtuste ja tõlgenduste kogum, mille kaudu inimesed loovad suhteid ümbritsevaga. Samal ajal on tugevnenud arusaam, et loomad ei ole pelgalt kaitstavad liigid, vaid ka kultuurilised agendid, kelle kaudu kujundatakse keskkonnateadlikkust ja eetilisi positsioone (Ritvo 2014; Heise 2016).

Just selles kontekstis tekkis ökosemiootika kui interdistsiplinaarne uurimisvaldkond. Ökosemiootika kujunes vastusena vajadusele mõista looduse ja kultuuri suhteid mitte ainult andmete, vaid ka tähenduste tasandil — kuidas keskkonda tajutakse, tõlgendatakse ja tähendatakse eri liikide, kultuuride ja ühiskondade poolt (Maran 2007; Nöth 1998; Kull 1998). Ökosemiootika ühendab semiootika, ökoloogia ja kultuurianalüüsi lähenemised, pakkudes vahendeid looduskeskkonna märgiliseks analüüsiks. Nagu biosemiootik Kalevi Kull (1998) rõhutab, ei ole elusloodus üksnes bioloogiline süsteem, vaid ka tähenduste süsteem, kus iga liik — sh inimene — loob oma maailmas tähenduslikke suhteid teiste olendite ja keskkonnaelementidega. Loodus pole siin mitte ainult bioloogiline süsteem, vaid ka märgiline süsteem, milles toimuvad tähendusprotsessid. Hilisem ökosemiootiline uurimistöö on rõhutatud ka looduse representatsiooni kultuuris — kuidas loodus esineb kirjanduses, kunstis, meedias ja folklooris ning kuidas need kujutused omakorda mõjutavad looduskaitse hoiakuid ja praktikaid (Milstein *et al.* 2011; Maran 2022). Marani uurimused on toonud esile, kuidas traditsiooniline pärimus ja lokaalsete liikide elupaigad on seotud semiootiliste muustrite kaudu – näiteks teatud loomadega seotud kohanimed, pärimustekstid või tavad loovad ja hoiavad elupaikadele tähenduslikku ruumi (Maran 2022).

Zoosemiootika võimaldab arvestada, et ka teised liigid suhestuvad oma keskkonnaga tähenduslikult (Uexküll 2012). See tähendab, et ka teised elusolendid osalevad tähendusprotsessides. Seega, elusorganismid on mitte ainult keemilis-füüsikalised üksused, vaid ka tähenduse loojad ja tõlgendajad (Nöth 1998, Tønnessen 2015, Uexküll 2012). Selline

lähenedamine nihutab looduse mõistmise eemale pelgalt ressursi või süsteemi käsitlest ning suunab tähelepanu sellele, kuidas loodus suhestub partnerina teiste eluvormidega. Seega on ökosemiootika kui distsipliini teke ja areng seotud laiemate kultuuriliste ja teaduslike nihetega: looduse mõtestamine on ka semiootiline ja sotsiokultuuriline küsimus. Tänapäeva keskkonnakriiside valguses on selline lähenedamine hädavajalik, kuna aitab mõista ja suunata mitte ainult keskkonnateadlikkust, vaid ka selle tähenduslikke ja väärtuspõhiseid aluseid (Maran 2017).

Oluline nihe on toimunud meedia keskkonnakujutuste analüüsi kaudu. Kui varem keskenduti pigem sellele, kuidas meedia esitab fakte (nt kliimamuutuste kajastus), siis tänapäeval nähakse meediat kui keskkonna kaaskaasloojat — meedia mitte ainult ei peegelda keskkonda, vaid osaleb selle tõlgenduses ja tähendusloomes (Anderson 1997; Neale 2022). Keskkonnadiskursus ei ole enam pelgalt informatiivne, vaid kujundab ka emotsionaalseid ja moraalseid hoiakuid.

Selles muutunud diskursiivses raamistikus on loomad saanud keskseks vahendiks, mille kaudu keskkonnamuutusi populariseeritakse ja tähenduslikuks tehakse. Populaarteaduslikes keskkonnajutustustes toimivad loomad tihti kui vahendavad figuurid, kelle kaudu abstraktsetest või statistilistest nähtustest — nagu liikide väljasuremine, elupaikade kadu või kliimamuutused — saab rääkida läbi narratiivsete, emotsionaalselt köitvate kujundite (Heise 2016; Kalof, Whitley 2014). Sellistes kujutustes ei esitata loomi mitte niivõrd informatsiooni kandjatena, vaid pigem keskkonnakriisi kehastajatena — jääkaru triivival jääpangal, plastiku sisse takerdunud kilpkonn või suitsusest metsast põgenev koalakaru on muutunud märkideks, mille kaudu lugejale vahendatakse kriisi ulatust ja tähendust.

Cameron Whitley ja Linda Kalof (2014) on näidanud, kuidas populaarteaduslikes tekstides kasutatakse loomade kujutisi sageli selleks, et luua kaastundlik narratiiviline raam, milles loomad muutuvad “kaotajateks” või “hoiatusteks” — nad kannatavad kliimamuutuse tõttu, ent ei ole selle eest vastutavad. Just läbi selle tähendusliku seose — süütu ohver vs inimtegevuse tagajärg — luuakse lugejas empaatia ja moraalne sundus tegutseda.

Veelgi enam, uurimused näitavad, et teatud liigid domineerivad keskkonnannarratiivides nii visuaalsel kui ka tekstilisel tasandil. Neid nimetatakse sageli “karismaatiliseks megafaunaks” nende võime tõttu tekitada tugevat emotsionaalset resonantsi (Barua *et al.* 2011). Selliseid loomi ei esitata üksnes oma liigispetsiifilises tähenduses, vaid nad toimivad metonüümidena, sümboliseerides kogu elurikkust, ökosüsteemide seisundit või isegi Maa tulevikku. Heise

(2016) nimetab seda representatsiooniliseks strateegiaks, mille kaudu teaduslikke nähtusi kultuuriliselt vahendatakse ja lugejale tajutavaks tehakse.

Tähendusloome sõltub alati kultuurikontekstist — näiteks võib hunt tähendada ühes kultuuris looduse taastumist, teises aga ohtu ja ohjeldamatut metsikust. Karismaatiliste liikide valik ei ole juhuslik, vaid seotud nende visuaalse atraktiivsuse ja võimega tekitada empaatiat, mispärast on nad sageli esindusliikidena kesksel kohal looduskaitsekampaaniates (Mäekivi, Maran 2016; Fishcer *et al.* 2011). Sellised loomad äratavad rohkem tähelepanu ja toetust kui välimuselt tagasihoidlikumad, ent ökosüsteemiliselt olulised liigid nagu putukad, kahepaiksed või mikroorganismid (Home *et al.* 2009; Prokop *et al.* 2022). Tulemuseks on nn “karismalõhe” (*charisma divide*), mille korral liigiline väärtus seatakse pigem esteetilise ja emotsionaalse mõju kui ökoloogilise rolli alusel (Barua *et al.* 2011; Fa, Funk, O’Connell 2011: 255). See võib moonutada avalikkuse arusaama keskkonnaprobleemide tegelikust ulatusest, suunates tähelepanu visuaalselt mõjuvatele ja emotsionaalselt atraktiivsetele teemadele ning jättes tagaplaanile keerukamad ja vähem nähtavad ökoloogilised ohud. Samas on nende karismaatiliste liikide potentsiaal keskkonna sümbolitena kahtlemata suur — nende kaudu saab keerulisi ökoloogilisi protsesse laiemale avalikkusele tõhusalt vahendada.

Historiograafiliselt on loomade kaudu vahendatud keskkonnateemade käsitus arenenud koos keskkonnateadlikkuse ja meediapraktikatega. Tänapäevased populaarteaduslikud tekstid kasutavad üha enam narratiivseid ja afektiivseid strateegiaid — loomadest ei räägita ainult kui teaduse objektidest, vaid ka kui tähendusloome subjektidest, kelle kaudu lugeja suhestub keskkonna kui moraalse küsimusega (Heise 2016; Tüür, Tønnessen 2014).

Kuigi looduskaitsepraktikates ja ökoloogias on järjest enam liigutud ökosüsteemikeskse vaate poole — rõhutades liikidevahelisi seoseid, ökosüsteemiteenuseid ja süsteemset stabiilsust (nt Radinger *et al.* 2023; Tulloch *et al.* 2016) — ei ole see lähenemine suutnud asendada liigikeskset vaadet avalikkuse teadvuses. Liigid, eriti nn “karismaatilised loomad”, pakuvad tugevat emotsionaalset fookust, mille kaudu on võimalik keerukaid keskkonnaküsimusi mõjusalt vahendada.

Sellest lähtuvalt on loomadele kui keskkonnatunnetuse subjektidele pööratud üha enam tähelepanu ka semiootilises käsitluses. Nende käitumismustrid — näiteks rändlindude saabumise nihkumine, metsloomade linnastumine või tolmeldajate kadumine — on märgid keskkonnaseisundist. Need märgid ei ole ainult ökoloogilised faktid, vaid ka tähendused, mida

kujundavad teadus, meedia ja kultuurilised narratiivid. Loomade käitumise tõlgendamine on sotsiaalselt ja kultuuriliselt positsioneeritud tegevus.

Eestis on loomade representatsiooni keskkonnadiskursuses uurinud mitmed teadlased, sealhulgas Kadri Tüür ja Morten Tønnessen, kelle toimetatud kogumik *The Semiotics of Animal Representations* (Tüür, Tønnessen 2014) koondab mitmeid interdistsiplinaarseid käsitlusi loomakujutistest erinevates kultuuritekstides. Nende töö rõhutab, et loomad ei ole pelgalt kommunikatsiooni objektid, vaid toimivad tähendusloome subjektidena, kelle kaudu inimestel kujunevad arusaamad loodusest, suhetest teiste liikidega ja eetilistest vastutustest. Uurimused keskenduvad üha enam küsimustele, kuidas loomad figureerivad kirjanduses, esseistikas ja populaarmedias — mitte ainult loodust kujutavate tegelastena, vaid ka kultuuriliste pingeväljade ja ideoloogiliste vastanduste kandjatena. Üha rohkem rõhutatakse ka vajadust mõtestada loomade nähtavust (ja nähtamatust) avalikus ruumis, seoses näiteks looduskaitsepoliitika, meediakuvandite ning kohaliku identiteedi kujunemisega. Timo Marani ja Kadri Tüüri (2005) koostatud kogumik “Eesti looduskultuur” käsitleb põhjalikult, kuidas loomad figureerivad Eesti kirjanduses ja kultuuris, tuues esile nende rolli kultuuriliste tähenduste kandjatena. Samuti analüüsib Maran (2022) oma raamatus “Ökosemiootika. Märgiuuringud ja ökoloogiline muutus”, kuidas loomade kujutamine mõjutab inimeste arusaamu keskkonnast ja looduskaitsepraktikatest.

Käesolev uurimus keskendub loomade vahendatusele eestikeelsetes väljaannetes, mis käsitlevad keskkonnamuutusi ja -probleeme. Siinjuures ei ole esmatähtis loomade agentsuse analüüs bioloogilises või semiootilises mõttes (vt Tønnessen 2015), vaid see, kuidas nende võimalikku agentsust kultuuriliselt tõlgendatakse ja meediatekstides esitatakse. Loomade kujutamine meedias toimib sageli vahendusena, mille kaudu edastatakse keskkonnateemalisi väärtusi, ohte ja moraalseid sõnumeid — loomad saavad n-ö “keskkonna esindajateks”, kelle kaudu tuuakse nähtavale ökosüsteemide seisund ja muutused (Couldry 2008). Selline vahendus ei tähenda loomade hääle otsest esitamist, vaid nende tähenduslikku asetamist meediatekstide kultuurilisse ja afektiivsesse raamistikku. Populaarteaduslikes artiklites toimib loomafiguur tihti emotsionaalse haardepunktina, mille kaudu lugeja suhestub keskkonnaprobleemidega — olgu selleks linnastunud rebane, kodu kaotanud karu või hääbuva liikidegrupi esindaja. Loomad muutuvad nii kommunikatiivseteks sildadeks looduse ja inimese vahel kui ka semiootilisteks sümboliteks, mis kätkevad endas laiemat narratiivi elurikkuse

kadumisest, kliimamuutustest või looduse instrumentaliseerimisest (Barua *et al.* 2011; Maran 2022).

Loomade kujutamine erinevates laiemale lugejaskonnale suunatud väljaannetes toimub kindlate kultuuriliste ja diskursiivsete raamide kaudu, mis mõjutavad lugejate keskkonnateadlikkust ja hoiakuid. Eesti kontekstis puudub senimaani süstemaatiline analüüs sellest, kuidas loomade kaudu vahendatakse keskkonnateemalisi tähendusi populaarteaduslikes tekstides ning millisel määral loomade agentsust selle vahendamises esile tuuakse. Ajalehed ja ajakirjad, kujutavad endast olulist kultuurilist ruumi, kus teaduslikud teadmised tõlgitakse laiemale avalikkusele arusaadavaks, sageli emotsionaalses ja narratiivses vormis. Nende kaudu ei edastata üksnes fakte, vaid luuakse ka moraalseid, esteetilisi ja afektiivseid seoseid keskkonna ja ühiskonna vahel. Seetõttu väärib meediatekstide uurimine erilist tähelepanu — need ei peegelda üksnes olemasolevaid väärtusi, vaid kujundavad ka uusi tõlgendusviise ja tähendusi keskkonnakriisi kontekstis.

Käesolev uurimus pakub oma panuse loomade vahendatuse ja agentsuse semiootilisse mõtestamisse Eesti populaarteaduslikus meedias, sidudes ökosemiootika, raamianalüüsi ja kultuurilise representatsiooni käsitlused. Eesmärk on uurida, milliste semiootiliste võtete ja representatsioonistrateegiate kaudu loomadest saavad keskkonnateemade kandjad ning millist rolli nad mängivad tähendusloomeprotsessis, mis seob teaduslikku käsitlust kultuuriliste väärtustega.

Sellest raamistikust lähtuvalt on käesoleva töö keskseteks uurimisküsimusteks:

- Milliseid tunnetuslikke raame kasutatakse Eesti populaarteaduslikes meediatekstides (Sirp ja Eesti Loodus), kui loomade kaudu vahendatakse keskkonnamuutusi ja -probleeme?
- Kuidas konstrueeritakse loomade agentsust ehk tähenduslikku aktiivsust meediatekstides?
- Milliste retooriliste võtete abil kujundatakse loomade kaudu lugeja emotsionaalset ja eetilist suhestumist keskkonnateemadega?

Nende küsimuste kaudu soovib töö panustada arusaamisesse sellest, kuidas loomade kujutamine seondub diskursiivsete raamistikute, kultuuriliste väärtuste ja semiootiliste strateegiatega ning kuidas loomadest saavad märgilised vahendajad keskkonnateadlikkuse kujunemisel.

2. Meetod ja materjal

Selles peatükis tutvustan töös kasutatavat empiirilist materjali, selgitan selle valiku põhimõtteid ning avan lähemalt analüüsimeetodit, mille abil uurimisküsimustele vastuseid otsin. Materjalivaliku puhul selgitan, millistest väljaannetest artiklid pärinevad ning kuidas need valiti, arvestades töö fookust loomade ja keskkonnakujutuste vahelistel seostel. Lisaks kirjeldan lähemalt kvalitatiivset sisuanalüüsi kui meetodit ning raamimisanalüüsi põhimõtteid, mis aitavad mõista meediatekstides peituvat tähendusloomet.

2.1 Valimi konstrueerimine

Antud töö eesmärgiks on analüüsida laiemale lugejaskonnale suunatud artikleid, milles on kajastatud keskkonda ja loomade käitumist selles. Allikad, kust artiklid leidsin on kultuuriajaleht *Sirp* ja loodusajakiri *Eesti Loodus: populaarteaduslik ajakiri* ilmunud 1933. aastast (Edaspidi: *Eesti Loodus*). Valisin just need väljaanded, sest mõlemad on suunatud laiemale lugejaskonnale ning need on esitatud tekstilises vormis. Alguses kaalusin ka *Eesti Rahvusringhäälingu* uudiseid ja loodussaadet “Osoon”, kuid sealsete loomalugude puhul peaks keskenduma lisaks tekstile ka pildile ja helile ja tegu oleks multimodaalse analüüsiga, mis nõuaks erinevate ressursside nagu kehakeel, režissööritöö, kõne tonaalsuse ja muude visuaalsete ning auditiivsete aspektide integreerimist. Piirdudes kvalitatiivse tekstianalüüsiga säilitan fookuse ja analüüsi sügavuse.

2.1.1 Ajaleht *Sirp*

Kõigepealt otsustasin, milline maht artikleid läbi töötada oleks antud uurimistöö raames jõukohane, aga samas ka piisav, et tagada analüüsi üldistusvõime. Artiklite valiku puhul lähtusin algselt plaanist kasutada juhuslikkust võimaldavat veebitööriista wheelsofnames.com, praktikas selgus aga, et *Sirbis* ilmus analüüsiperioodil (1. jaanuar 2018 kuni 31. detsember

2024) täpselt 7 artiklit, mis vastasid minu kriteeriumitele, st loomad pidid olema esiplaanil ja tegu ei tohtinud olla intervjuu või arvustusega. Seitse leidunud artiklit on järmised:

Mägi, Marko 2021. Kevadine raie viib metsalinnu hukule. *Sirp* 09.04.2021, nr. 13/14: (40-41).

Javoš, Juhan 2020. Muinasjutt. *Sirp* 14.08.2020, nr. 32: (28-29).

Mägi, Marko 2024. Linnud ja inimesed. Konflikti anatoomia. *Sirp* 05.01.2024, nr 1: (12-14).

Kurisoo, Tõnu 2023. Märkamisoskus. *Sirp* 28.04.2023, nr 17 (14-15)

Lind, Mari- Ann 2021. Keskkonnareostatuse, vähkkasvajate ja mikroobloomide seosed looduses. *Sirp* 26.11. 2021, nr 47: (37-38)

Taperson, Kadri 2021. Loomade õigused ja kliima soojenemine. *Sirp* 03.09.2021, nr 35: (37)

Meriste, Mart 2018. Õnnetoovad loomad. *Sirp* 27.04.2018, nr 17: (34-35)

2.1.2 Ajakiri *Eesti loodus*

Eesti Looduses ilmunud artiklite valik toimus sihipärase juhuvalimi meetodil, kasutades DIGAR¹i keskkonda ning loosiratta tööriista. Ajakirja arhiivile ligipääsuks suunduti DIGARi portaali, kus rubriigis „Väljaanded“ valiti *Eesti Loodus*. Selgus, et ajakiri ilmus kuni 2023. aastani kord kuus (12 numbrit aastas), kuid alates 2023. aastast üle kuu (6 numbrit aastas). Seetõttu ei olnud võimalik kasutada *Sirbi* puhul rakendatud meetodit, kus valiti artiklid kõigi numbrite seast — igast aastast tuli esmalt loosida üks väljaanne. Loos toimus veebiportaali wheelofnames.com abil, kuhu sisestati aastale vastavad numbrid (nt 1–12 või 1–6).

Pärast iga-aastase numbri valimist loositi samast väljaandest artikleid. Selleks sisestati loosirattasse artiklite leheküljenumbrid, mis pärinesid ajakirja sisukorrast. Esialgse katse järel ilmnes, et mitmed kirjatükid (nt „Sõnumid“, „Ristsõna“, „Toimetaja veerg“, „In memoriam“, „Poster“, „Raamatud“ jt)² ei kvalifitseerunud analüüsiks, kuna polnud ei sisult ega vormilt artiklilised ega loomakäsitleusega seotud. Seetõttu jäeti edasises valimis sellised rubriigid välja. Kuna kõik valitud artiklid ei käsitlenud loomi, tuli mõnel juhul sama väljaande piires loosimist korrata või valida uus number. Pärast mitmeid kordusi kujunes lõplik artiklikorpus järgmine:

Väli, Ülo 2018. Roo-loorkull tõusulainel. *Eesti Loodus* 69(10) : 28-31.

Rammul, Üllar ja Põllupüü, Krister 2019. *Eesti Loodus* 70(10): 30-31.

Gil, Kaia 2020. Virumaa veekogude ja kalastiku uus tulemine. *Eesti Loodus* 71(8): 48-52.

¹ vt: <https://dea.digar.ee/>

² Nimekiri ei pruugi olla täielik, erinevates numbrites esinesid mitte-artiklid erinevate nimede all, intuitiivselt neid valikusse ei kaasanud.

Piiskoppel, Tiit ja Masing, Matti 2021. Nahkhiired vajavad parke. *Eesti Loodus* 72(2): 32-35.

Marja, Riho ja Kalamees, Andres 2022. Väike- laukhani on meie linnustiku haruldasim haneliik. *Eesti Loodus* 73(5): 46- 50.

Kaldma, Katrin 2023. Põnev haruldus ebapärlikarp. *Eesti Loodus* 74(4): 34-38

Ait, Kristjan ja Õunap, Heino 2024. Metsakahjurid: kuidas kohanevad üraskid muutuva kliimaga? *Eesti Loodus* 75(3): 64-68

2.2 Analüüsimeetod: kvalitatiivne sisuanalüüs

Kvalitatiivse sisuanalüüsi eesmärgiks on nähtuste mõtestamine nende loomulikus kontekstis, kasutades süvitsi minevaid andmeid, mis võivad pärineda intervjuudest, vaatluste kirjeldustest või tekstianalüüsist (Laherand 2010). Selline lähenemine võimaldab mõista uuritavate kogemusi, tähendusi ja tõlgendusi, keskendudes sellele, miks ja kuidas teatud mustrid ilmnevad, mitte pelgalt sellele, kas need esinevad. Kvalitatiivne uurimine on tavaliselt induktiivne, võimaldades andmete kogumise, analüüsi ja tõlgenduse vahel edasi-tagasi liikuda vastavalt sellele, kuidas uuritav materjal avardub (Mayring 2014). Sisuanalüüsi puhul rõhutatakse ka uurija refleksiivsust — uurimist mõjutavad paratamatult uurija enda hoiakud, taust ja väärtused, mistõttu on aus ja läbipaistev uurimispositsiooni teadvustamine oluline osa analüütilisest protsessist (Berger 2015).

Kvalitatiivse sisuanalüüsi tugevuseks on selle tundlikkus tekstilise materjali tähenduskihtide suhtes. Meetod võimaldab analüüsida nii ilmset kui ka latentset sisu, tuues esile varjatud tähendused, väärtused ja hoiakud, mis ei pruugi esmapilgul tekstist välja paista (Laherand 2010). Samuti aitab kvalitatiivne lähenemine säilitada tekstide kontekstitundlikkust ja mitmekihilist tähendust, vältides nende taandamist pelgalt numbrilisteks andmeteks (Kalmus, Linno, Masso 2015). See teeb meetodi sobivaks just kultuurilise, ideoloogilise ja väärtuspõhise sisuga tekstide analüüsimiseks.

Samas tuleb arvestada, et kvalitatiivne sisuanalüüs on aeganõudev ja vähem standardiseeritud, mis tähendab, et tulemuste võrreldavus ja üldistatavus võivad olla piiratud. Kuna analüüs tugineb uurija tõlgendustele, on oluline teadvustada ja dokumenteerida uurimisprotsessi subjektiivsust, et vähendada võimalikke kallutusi ja tugevdada usaldusväarsust (Kalmus 2015;

Laherand 2010). Eriti suurte andmehulkade puhul võib meetodi rakendamine muutuda raskesti hallatavaks, mistõttu on see sobivam väikse mastaabilisteks ja süvitsi minevateks uuringuteks.

Ökosemiootika ja kvalitatiivne sisuanalüüs sobivad hästi kokku, sest mõlemad keskenduvad tähenduse ja tõlgenduse uurimisele kontekstist lähtuvalt. Kuna ökosemiootika käsitleb keskkonda kui märgilist ja kommunikatiivset süsteemi, toetab kvalitatiivne sisuanalüüs seda uurimisloogikat, võimaldades välja tuua, kuidas tähenduslikud kujundid — näiteks loomad, liikidevahelised suhted või elupaigad — esinevad meediatekstides ja kuidas neid kultuuriliselt raamistatakse (vt Maran 2017; Hansen, Machin 2013).

2.2.1 Raamistamine

Selles alapeatükis käsitlen raamistamise (ing. k. *framing*) kontseptsiooni, mis on kesksel kohal meediatekstide tähendusloome mõistmisel. Kuna käesolev töö uurib, kuidas loomad esinevad vahendajatena keskkonnamuutusi käsitlevates populaarteaduslikes meediatekstides, on oluline mõista, kuidas neid kujutatakse, milliste väärtuste, hoiakute ja tähendustega nad seotakse ning millist rolli nad diskursiivselt täidavad. Raamistamine pakub analüüsiks tööriistakasti, mille abil saab välja selgitada, milliste tähendusstruktuuride kaudu keskkonnateemad publikule esitatakse. Raamid aitavad mõista, kuidas tekstid struktureerivad probleeme, määratlevad vastutuse, pakuvad lahendusi ja apelleerivad lugejate tunnetele või väärtustele.

Käesolevas töös toetun eelkõige Matthew C. Nisbeti (2009), John S. Dryzeki (2013) ja Mark Segniti ja Nicky Ereauti (2006) pakutud raamistikele, mis võimaldavad käsitleda loomalugude retoorikat, ideoloogiat ja sotsiaalset mõju erinevatel tasanditel. Lisaks kasutatakse mõisteid nagu “tunnetuslikud raamid”, “stsenariumid ja rollid” ning “retoorilised võtted”, mille kaudu analüüsitakse tekstide tähenduslikku ülesehitust.

2.2.1.1 Nisbeti raamistustüüpide tüpoloogia

Nisbet (2009) on raamistamist iseloomustanud kui viisi, kuidas meedia, poliitikud, teadlased ja teised mõjutajad kujundavad arusaamu keerulistest ühiskondlikest küsimustest — nagu kliimamuutused, energiapoliitika või eluslooduse kaitse. Nisbeti sõnul ei ole olemas raamistamata infot ehk iga sõnum on mingisse tähenduslikku konteksti tegelikult asetatud. Ta nimetab raame “tõlgenduslikeks süžeedeks” (*interpretive storylines*, lk 15), sest need annavad vihje probleemist ja sellest, kellele see korda läheb, kes on vastutav ja mis on panused ning

millised võiksid olla lahendused. Lisaks rõhutab ta seda, et raamid on tõhusad vaid siis, kui nad seostuvad inimeste olemasolevate väärtuste, uskumuste ja idenditeetiga. Edukas kommunikatsioon ei ole vaid faktide edastamine, vaid nende elav ja tähenduslik sidumine kuulaja maailmapildiga. Selleks, et mõista, kuidas samale teemale saab anda väga erineva tähenduse, olenevalt sellest, millist raami kasutatakse on Nisbet loonud ka enda raamide tabeli nimega “Typology of frames applicable to climate change” (lk 18), mille eesti keelde tõlgitud versioon on leitavad järgnevast tabelist (vt tabel 2).

Tabel 2: Nisbeti raamistustüübid

Raam	Tähendus
Sotsiaalne progress	Kliimamuutus kui võimalus parandada elukvaliteeti või olla kooskõlas loodusega (mitte seda valitseda)
Majanduslik areng ja konkurents	Probleem või lahendus turu seisukohalt–investeering, majanduslik kasu või risk, konkurentsieelis.
Moraalsus ja eetika	Küsimus on selles, mis on õige või vale; piiride ja vastutuse tunnetamine
Teaduslik/tehniline ebakindlus	Asjatundjate arusaam või konsensus; arutelu selle üle, mis on teada või teadmata; või ekspertide poolt kontrollitud, kinnitatud teadmised versus haipimine või alarmism
Pandora laegas/ Frankenstein/ Ohjeldamatu teadus	Vajadus ettevaatuseks või tegutsemiseks võimaliku katastroofi ja kontrollimatute tagajärgede suhtes; või alternatiivselt fatalism, kui tagajärgi või valitud teed ei ole võimalik vältida.
Avalik vastutus ja valitsemine	Küsimus sellest, kelle huve poliitika teenib–kas avalikkuse või erihuvide omi; läbipaistvus ja kaasamine

Kuldne kesktee/ alternatiivne lahendus	Alternatiiv vastandlike seisukohtade vahel- tasakaalupunkt
Konflikt ja strateegia	Eliitide vaheline mäng, näiteks kes võidab või kaotab debati; või isiksuste või rühmade võitlus (tavaliselt ajakirjanike poolt juhitud tõlgendus).

2.2.1.2 Dryzeki keskkonnadiskursused

Lisaks Nisbetile on antud töösse sobivaid raame välja pakkunud ka Dryzek (2013:15-17) aga ta ei nimeta neid raamideks vaid diskursusteks. (vt tabel 3) Tema arvates ei saa keskkonnadiskursusi mõista väljaspool industriaalset ühiskonda. Kuigi erinevad poliitilised ideoloogiad võivad tunduda väga erinevad on neil kõigil üks ühine joon: truudus industrialismile, selle kasvule ja materiaalsele heaolule. Ta rõhutab, et see on ka põhjus miks keskkonnanohiu ideed on pikalt olnud tagaplaanil — neid on käsitletud vaid kui ressursihalduse küsimust. Dryzek liigitab keskkonnadiskursused kahe mõõtme alusel:

- Reformistlik vs radikaalne — kas diskursus püüab olemasolevat süsteemi kohandada või soovib selle täielikku muutumist?
- Proosaline vs kujutlusvõimeline — kas lahendusi otsitakse olemaslevate ühiskondlike raamistike sees või püütakse mõelda väljaspool harjumuspäraseid piire?

Nende kahe mõõtme ristumisel tekib neli põhilist keskkonnadiskursust, mis kujundavad meie arusaama loodusest, inimestest ja nende omavahelisest suhetest. Seda sorti raamistamine mõjutab, kuidas me tõlgendame looduse ja loomade vahelist suhet ning milliseid väärtusi neile omistame. Näiteks kui loomade elupaikade kasumist nähakse probleemilahendusliku diskursuse kaudu, keskendutakse seadusandlikele või turupõhiste kohandustele, kui aga seda raamistada roheline radikalismi valguses, on küsimus hoopis selles, kuidas inimühiskond peaks eluviisi ümber mõtestama, et loomadele üldse ruumi jääks.

Tabel 3: Dryzeki keskkonnadiskursused

Diskursus	Mõõde	Tähendus	Lahendusloogika
Keskkonnaprobleemide lahendamine (Environmental	Reformistlik & proosaline	Tunnistab olemasolevat poliitilis-majanduslikku süsteemi ja otsib viise, kuidas	Tehniline kohandamine; valitsus, turg või

Problem Solving)		seda kohandada keskkonnaprobleemide lahendamiseks (nt seadused, maksud, teadus).	haldus
Piirid ja ellujäämine (Limits and Survival)	Radikaalne & Proosaline	Lähtub eeldusest, et piirid on ees: loodusvarad saavad otsa, planeet ei suuda taluda lõputut kasvu. Lahendusena nähakse ranget kontrolli ja süsteemi ümberkorraldamist.	Kontrollitud kasvu piiramine, teaduspõhine juhtimine
Jätkusuutlikkus (Sustainability)	Reformistlik & kujutlusvõimeline	Püüab leida viise, kuidas ühildada majandusareng ja looduskaitse. Rõhk on tasakaalul, arengul ja harmoonial– ilma apokalüptilise tonaalsuseta	Harmooniline integratsioon, ökoloogiline moderniseerumine
Roheline radikalism (Green Radicalism)	Radikaalne & kujutlusvõimeline	Lükkab tagasi industriaalse ühiskonna väärtused ja pakub välja uusi arusaamu inimesest, loodusest ja ühiskonnast. Sageli filosoofiline ja elulaadi keskne.	Sügavad kultuurilised ja ühiskondlikud ümbermõtestamised.

2.2.1.3 Ereaut ja Segnit: keelelised repertuaarid

Suurbritannia kliimadiskursust käsitleva raporti *Warm Words: How are we telling the climate change story and can we tell it better?* (Ereaut, Segnit 2006: 10-21) keskmes on kliimamuutuste kommunikatsioon ning selle mõju avalikkusele. Aruande autorid Ereaut ja Segnit rõhutavad, et kui soovime muutusi, peab ühiskonna panus probleemi süvenemisesse oluliselt vähenema. See oli esimene süsteemne uuring Ühendkuningriigis selle kohta, kuidas kliimamuutustest

räägitakse ja kuidas see võib mõjutada avalikkuse hoiakuid. Raportis tuvastati erinevaid keelelisi repertuaare, (vt tabel 4) mille abil kirjeldada ja hinnata kliimamuutusi ning kujundada inimeste arusaamist sellest, mis on “mõistlik” või “tõeline”. Kuigi minu töö keskmes ei ole kliima vaid liigid, on paari väljatöötatud kliimadiskursuse repertuaarid hästi seostatavad ka loomalugudega.

Tabel 4: Ereauti ja Segniti keelelised repertuaarid

Repertuaar	Põhijooned ja sõnum	Mõju/oht
Alarmism (“Me kõik sureme ära”)	Paanikakujundid, hävingu ja kaose keelekasutus, šokitaktika, sõjafilmi või katastroofi stiil	Loob distantsti, halvatuse ja lootusetuse tunde
Konservatiivne eitamine (“Milleks see kära?”)	Tagasi minevikku vaatav, “terve mõistuse” keeles (kliima)probleemide alavääristamine	Diskrediteerib kogu diskursuse, väldib arutelu ja ignoreerib teaduslikke argumente
Briti koomiline nihilism (“Avame uue pudeli”)	Eneseirooniline, kergemeelne, naljaga kõrvalejuhtimine	Loob meeldiva, kuid passiivse suhtumise
Retsensiooniline skeptitsism (“Halb teadus!”)	Võimendatud kriitika teaduse suunas, emotsionaalne ja retooriline, kasutab “intellektuaalseid” rünnakuid	Õõnestab teatuslikku usaldusväarsust, loob “meie vs nemad” vastanduse ekspertidega
Vabaturu kaitse (“Suurim oht on majandusele”)	Keskendub (kliima)poliitika majanduskahjule, mitte probleemi tõsidusele	Kujutab looduskaitset kui ohtliku majanduslikku enesehävitamist
‘Ekspertlik’ eitamine (“Looduslik tsükkel”)	Vaashoitud, teaduskeelne, “mõistlik” kahtlemine, kliima nähtusena mitte	Kõlab usaldusväärset, kuid võib hajutada vastutust ja õigustada tegevusetust

	inimtegevusena	
“Soojenemine on hea” (“Kas pole tore suvi?”)	Kliimamuutused on loomulikud ja kasulikud – rohkem päikest, veinikasvatus jne	Vähendab probleemi tõsidust, suurendab passiivset optimismi
Tehno- optimism (“Tehnika päästab meid”)	Tehnoloogia lahendab kõik probleemid	Rõhub usule arengusse, kuid võib tõrjuda keerulist käitumise muutust ja lükata tegevust edasi
Taavet ja Koljat (“Aktivistide kangelaslugu”)	“Väike grupp muudab maailma” narratiiv, vastandub süsteemile ja süüdlastele	Inspireeriv, aga võib marginaliseerida aktivismi, muuta selle “äärmuslikuks”.
Väikesed teod (“Keeran kraani kinni”)	Individuaalsed väikesed sammud (kliima)muutuse vastu, rõhk mugavusel ja lihtsusel	Normaliseerib teemat, kuid võib kaotada mõju, kui jääb ainukeseks sõnumiks

2.2.1.4 Raamistamise mõõtmed analüüsis

Käesolevas töös kasutan raamianalüüsi kolme mõõdet:

- Tunnetuslikud raamid — kuidas probleem struktureeritakse ja mõtestatakse.
- Stsenaariumid ja rollid — kes on loo tegelased, kelle huvid on esindatud, kes kannatab ja kes toimib.
- Retoorilised võtted — kuidas sõnumit esitatakse, milliseid metafoore, vastandusi või emotsionaalseid rõhuasetusi kasutatakse.

Analüüsis olen lähtunud sellest, milline subjektiivne mulje mulle kui lugejale jääb ja siis otsinud sarnasusi autorite poolt välja töötatud raamidega et saaks tunded, rollid ja retoorika mingisse konkreetse konteksti paigutada. Need raamid võivad omavahel põimuda ning üksteist ka

täiendada — ehk need kolm tasandit võivad tekstis toimida koos aga võivad eksisteerida ka iseseisvalt. Mõni tekst võib olla väga emotsionaalselt laetud, ehk võib oletada, et sellises tekstis on ka retoorilisi võtteid rohkem kasutatud kui mõnes muus tekstis, kus on olulisem roll just konteksti avamisel ning faktidele viitamisel.

2.2.1.4.1 Tunnetuslikud raamid

Tunnetuslikke raame (ing. k. *cognitive frames*) uurides võime saada vastuse küsimusele: kuidas (keskkonna)probleemist räägitakse. Neid võib pidada alustaladeks, mis määravad, millised probleemid ja lahendused üldse aruteluks tulevad ja millisena me antud probleemi näeme. (Sullivan 2023) Sellised raamid ei piirdu keelega ega sõltu üksnes sõnadest, vaid sisaldavad sügavat kultuurilist ja praktilist teadmist maailmast. Sullivani sõnul mõistame me keerukaid nähtusi prototüüpide kaudu — tüüpilised, kultuuriliselt kinnistunud näited aitavad meil neid mõista ka siis, kui iga kogemus pole täpselt samasugune. Tunnetuslikud raamid võivad sisaldada elemente, mis pole keeles väljendatud, ent kujutavad siiski meie käitumist ja ootusi ehk neil on lai haare. Taolised raamid võivad aktiveeruda mitmel moel, käivituda mõtlemise, kogemuse, visuaalsete vihjete või keele kaudu. Näiteks menüü nägemine võib käivitada kogu restorani tunnetusliku raami. Samamoodi võivad looma artikleid lugedes aktiveeruda artikli tunnetuslikud raamid, ilma et neid oleks rõhutatud.

Lisaks sellele, kuidas probleemid ja lahendused tekstides struktureeritakse tunnetuslike raamidena, on oluline uurida ka seda, milliste stsenaariumite kaudu sündmusi esitatakse ja milliseid rolle tegelastele omistatakse. Samuti mängivad tähenduste loomisel ja edastamisel olulist rolli erinevad retoorilised võtted, millega kujundatakse teksti tonaalsust, emotsionaalset mõju ja usaldusväarsust.

2.2.1.4.2 Stsenaariumid ja rollid

Stsenaariumite ja rollide analüüs võimaldab uurida, kuidas tekstides struktureeritakse sündmuste arengut ning milliseid tegelasi ja vastutajaid kujutatakse. Stsenaarium viitab sündmuste loogilisele järjestusele või probleemiloole, mida tekst lugejale esitab: milline olukord on kujunenud, kes on selles osalised ning millised võimalikud lahendused või arenguteed välja pakutakse.

Rollid määratlevad, milliseid funktsioone tegelased tekstis täidavad — kes esindab ohvrit, päästjat, põhjustajat või vaatlejat. Rollide määratlemine loob tähenduslikke suhteid erinevate osaliste vahel ning suunab lugejate moraalseid hinnanguid ja emotsionaalset samastumist. Stsenaariumite ja rollide analüüs aitab seega mõista, millised väärtused ja tähendused tekstis esile tõstetakse ning milliseid hoiakuid ja tõlgendusi lugejatele pakutakse.

2.2.1.4.3 Retoorilised võtted

Retooriliste võtete analüüs keskendub sellele, milliste keeleliste ja stilistiliste vahenditega tekste üles ehitatakse ning kuidas lugejate tähelepanu ja hoiakuid mõjutatakse. Retoorilised võtted hõlmavad näiteks metafooride, võrdluste, emotsionaalse keele, vastanduste ja autoriteetidele viitamise kasutamist.

Selliste võtete abil raamivad autorid käsitletavaid teemasid emotsionaalselt või ratsionaalselt, dramatiseerivad sündmusi, loovad tõsise või mängulise tonaalsuse ning suunavad lugejate väärtuslikke ja tunnetuslikke reaktsioone. Retoorilised strateegiad mängivad olulist rolli selles, kuidas tekstide kaudu konstrueeritakse looduse ja loomade tähendusi ning kujundatakse arusaama keskkonnaprobleemidest.

3. Muutused looduses, nende avaldumine ja tõlgendamine

Järgnevalt analüüsime artikleid, mis käsitlevad ilminguid looduselt läbi looma vaatenurga. Inimesed kipuvad looduse märke sageli tähele panema alles siis, kui need mõjutavad otseselt meie igapäevaelu, kui loomade käitumine ja käekäik pakuvad juba varakult olulisi vihjeid keskkonnas toimuvate muutuste kohta. Loomad toimivad justkui indikaatoritena, andes märku nii elupaikade kvaliteedi langusest kui ka kliimamuutuste mõjust. Ökosemiootilises vaates on sellised loomade käitumismuutused mitte ainult ökoloogilised faktid, vaid ka märgilised nähtused — loomade poolt edastatud keskkonnainfo, mida teised olendid, sealhulgas inimesed, saavad tajuda ja tõlgendada. See avab võimaluse mõtestada loomade käitumist mitte üksnes ellujäämismehhanismina, vaid ka tähendusliku kommunikatsioonina ökosüsteemi muutustest (Maran 2017).

Analüüsitavad teemad hõlmavad ilmingute avaldumist ja tõlgendamist, kus keskendume sellele, milliseid muutusi loomad kogevad ja milliseid märke nad edastavad muutuva keskkonna kohta. Lisaks tuleb juttu liikide kadumisest, sh populatsioonide vähenemisest, hajuvusest ja täielikust kadumisest Eesti kontekstis. Olulisel kohal on ka käitumismustrites muutuste nägemine, sest need võivad tihti viidata kohanemisele või stressile seoses keskkonnamuutustega ning inimtegevusega. Ka elukeskkonna kvaliteeti laiemalt, saab hinnata läbi loomade elupaikade seisundi. Lisaks on olulisel kohal ka ilmastikumustrite ja looduskatastroofide mõju loomadele, sest nende uurimine aitab meil mõista nähtuste tegelikku ulatust loomariigis.

3.1 Populatsioonide arvukuse vähenemine

Elurikkus on üks olulisemaid indikaatoreid, mis näitab ökosüsteemide tervist ja tasakaalu, kuid üha rohkem on põhjust muretsemiseks- üksteise järel kaovad liigid või nende arvukus langeb kriitilise piirini. Käesolevas peatükis keskendun liigilise mitmekesisuse vähenemisele Eestis, vaadeldes seda nii üksikute liikide kui ka üldisemate hoiakute ja probleemide kaudu. Kolm erinevat artiklit toovad välja erinevad vaatenurgad ja raamid, mille kaudu kadu käsitletakse. Esmalt analüüsin Riho Marja ja Andres Kalamehe artiklik väike-laukhane käekäigust keskendudes selle liigi dramaatilisele vähenemisele ja kaitsemeetmetele. Jääjärel vaatlen Juhav Javoishi muinasjutulist ja satiirilist lugu, mis kritiseerib tänapäevast tarbimisühiskonda ja selle mõju liikide kadumisele. Lõpuks arutlen Tõnu Kurisoo teksti põhjal, kuidas putukate vähenemine võib viidata sügavamatele süsteemsete probleemidele ja inimeste võõrandumisele loodusest. Käsitlen artiklites esinevaid tunnetuslikke raame, stsenaariume ja rolle ning retoorilisi võtteid, mis aitavad mõista, kuidas liigilise kadumise teema lugejale esitatakse ning millised hinnangud sellega kaasnevad.

3.1.1 Väike- laukhani on meie linnustiku haruldasim haneliik

Riho Marja ja Andres kalamehe (2022) artikkel “Väike- laukhani on meie linnustiku haruldasim haneliik” ilmus Eesti Looduse 2022 aasta viiendas numbris (lk 46-50). Selles artiklis uuritakse, miks on väike-laukhane arvukus vähenenud ja miks lind on muutnud oma rändepeatuspaika.

Tunnetuslikud raamid

Esimene tunnetuslik raam, mis selles artiklis esineb, võiks olla Nisbeti (2009) poolt pakutud “Teaduslik/tehniline ebakindlus”, kus on olulisel kohal arutelu selle kohta, mis on teada ja mis on teadmata. Näiteks on artiklis olulisel kohal arutelu selle kohta, kuidas väike-laukhane arvukus on alates 1960. aastast järsult vähenenud. Aastal 1960 oli liigi hinnanguline arvukus Eestis 10 000 isendit ning korraga loendati Matsalu looduskaitsealal lausa 2500 väike-laukhane, aga aastaks 2016 oli loendatud isendite arv vähenenud ligikaudu 40ni. Pärast seda arvukus küll jälle tõusis, aga ainult õige pisut. Aastal 2019 avastati Hiiumaal uus rändepeatuskogum, kus leidis lausa 110 isendit. Samas väljendub tekstis teadmatus, kui kaua haned just seal peatunud on, ja et ilmselt on nende rändetee aastatega muutunud, aga miks, ei ole teada. Taoline olukord aga tõstatab küsimuse: kas hanede arv on üldse nii suurel määral kahanenud kui algselt arvati, või on nad lihtsalt head peitusemängijad ja suudavad end inimsilma eest varjus hoida?

Teadmatus liigi arvukuse kohta ei ole aga vaid Eesti kohalik probleem, vaid hinnangud varieeruvad ka globaalsel skaalal. Näiteks on tekstis mainitud, et tegu on ohustatud liigiga ning väike- laukhanesid on hinnanguliselt maailmas 42 500 kuni 59 000 isendit (Marja, Kalamees 2022: 48), aga aastal 2024 oli hinnanguline arvukus vähenenud lausa 24 kuni 40 tuhandeni. (BirdLife International, 2025)³

Teiseks, ja vast kõige domineerivamaks raamiks, on Dryzecki (2013) “Probleemide lahendamine”, kus probleemiks on liigi arvukuse vähenemine. Tekstis on tunnetada vajadust liigi kaitsmise järele. Tutvustatakse rahvusvahelist Euroopa Liidu LIFE-i projekti “Providing a climate resilient network of a critical sites for the Lesser White-fronted Goose in Europe,” mille eesmärgiks on liigi seisundi parandamine. Tunda on, et liigi käekäik on luubi alla võetud ja probleemiga tegeletakse aktiivselt koostades statistikaid ja olles kursis liigi olukorraga, et kaitsetegevus oleks veelgi tõhusam.

Stsenaariumid

Esimese stsenaariumina tahaks esile tuua sellise teema nagu nostalgia. Selle teema all käsitletakse Väike-laukhane kui lindu, keda varem oli rändepeatuskohtades Eestis rohkem näha ja kelle madala arvukuse tõttu on neid nüüd raskem tabada. Näide tekstis: “Kuni 1960. aastateni olid väike-laukhaned Eestis nii kevadel kui ka sügisel tavalised läbirändajad: nende hinnanguline arvukus oli 10 000 isendit. Seejärel on arvukus järsult vähenenud.” (Marja, Kalamees 2022: 47)

Teise stsenaariumine jäi silma ohvri käsitlemine ehk toodi välja selline külg, kus väike-laukhane on käsitletud saagina. Näide tekstist: “Mitmel pool on väike-laukhane arvukus tunduvalt vähenenud. Üks põhjus on salaküttimine Venemaal ja Kasahstanis.” (Marja, Kalamees 2022: 48)

Kolmandat stsenaariumit võiks käsitleda kui ohustatuse teemat. Väike-laukhanest räägitakse sellise stsenaariumi sees kui liigist, kelle kaitsega aktiivselt tegeletakse. Näide tekstist: “Projektis keskendutakse eelkõige kliimamuutustest tingitud väike-laukhane rändepeatuskohtadele, uutele ohtudele talvitus-, rändepeatus- ja pesitsusaladel ja nende leevendamisele. Pikaajalisem siht on aidata väike-laukhane Fennoskandia

³ BirdLife International (2025) IUCN Red List for birds. <https://datazone.birdlife.org> (vaadatud 15.05.2025)

populatsioonil taastuda.” (Marja, Kalamees 2022: 49)

Viimasena tooksin välja isikustamise - selle stsenaariumi raames jäi silma see, et liigikaaslasti on võimalik üksteisest eristada. Näide tekstist (pildi allmärkus): “Pildi keskel GPS-saatjaga väike-laukhani Mr. Blue” (Marja, Kalamees 2022: 50)

Retoorilised võtted

Retoorilise võttena mõjub, nagu Eesti Loodusele omane, teaduslik autoriteet. Autoreid tutvustatakse kui tunnustatud eksperte (ökoloog ja ornitoloog, kes mõlemad osalevad rahvusvahelistes projektides. Lisaks kasutatakse artiklis ladinakeelseid nimetusi ja viidatakse mitmele uuringule, seireandmetele ja rahvusvahelistele projektidele. Kõik see loob usaldusväärset ja tugevdab lugupidavat ning tõsiseltvõetavat suhtumist teemasse.

Ka see, et mainitakse ühe konkreetse linnu nime (Mr Blue) loob emotsionaalse sideme lugejaga, läbi individuaalsuse esiletõstmise.

Tekstis esitatakse muutusi kui kaotusi või murrangulisi arenguid aga ilma otsese alarmismita. Näited tekstist: “Paraku viimasel viiel aastal on see liik mõlemast rändepeatuspaigast õigupoolest kadunud.” (lk 47) ja “Hiiumaa rändekogumi suurus on kindlasti üllatav võrreldes varem Läänemaal tehtud seire andmetega.” (lk 49)

3.1.2 Muinasjutt

Juhan Javoiš (2020) artikkel pealkirjaga “Muinasjutt” ilmus väljaande Sirbi 32. numbris aastal 2020 (lk 28-29). Tegu on kaasahaarava looga, kus läbi muinasjutulise vormi vihjatakse tänapäevase ühiskonna ja loodushoiu kitsaskohtadele. Muinasjutuline raam ja koomiline tonaalsus ei eemalda lugejat teemast, vaid loob võimaluse turvalises vormis käsitleda keerulisi keskkonnaeetilisi küsimusi. Nali toimib siin ka empaatia ja eneserefleksiooni käivitajana.

Tunnetuslikud raamid

Kõikidest antud töös analüüsitud artiklitest on käesolev ainukene, kus esineb selline huvitav raam nagu “Briti koomiline nihilism” (Ereaut, Segnit 2006). See on raam, mille puhul on olulisel kohal ironia, kergemeelsus ja läbi nalja olulise teema edastamine. Artiklis kasutatav muinasjutuline narratiiv, justkui annak märku, et tegu ei ole reaalse ja tõsiselt võetava teemaga

aga kogu loo sisu on just rajatud oluliste probleemide käsitlemisele. Seda võiks illustreerida näitega, kus loo üks tegelane — eit, nimetab planeeti Maa oma lemmikloomaks, kes on “üks suur elav organism” aga sama hingetõmbega nõuab pileteid kosmosesse. See viitab sellele, kuidas suurte sõnade ja pealtnäha loodusarmastuse varjus võivad inimesed siiski hävitada kõike end ümbritsevat.

Dryzeki (2013) “Piirid ja ellujäämine” raami võib pidada artikli südamikuks – probleem seisneb just suures tarbimislaines, kus kõigepealt oli eidel vaja autot, siis juba lennukit ning reisi kosmosele – kõik on faktorid, mis põhjustavad keskkonnas ülekoormust. Koomilise muinasjutu vormiga rõhutatakse lõputut inimlikku mugavust ja liikumisvabadust, mille saavutamise edukus tuleneb looduse arvelt. Loo tegelane kala sümboliseerib selles raamis tehnoloogilist võimekust ja tarbimisühiskonna ressursse. Temalt saab esialgu küsida kõike, mida hing ihkab, kuniks enam ei saa midagi, sest süsteem (ehk kala kannatus) jookseb kokku.

Kolmandaks tunnetuslikkus raamiks on Nisbeti (2009) “Avalik vastutus ja valitsemine” kombineeritult sama autori “Moraaluse ja eetika” nimelise raamiga. Loo üheks puändiks võiks pidada meeldetuletust, et me ei saa süüdistada teisi oma käitumises, kõik vastutavad ise oma tehtud valikute eest, eriti kui on eelnevalt juba nähtud, et selliste valikute langetamine ei vii heade tulemusteni. Seda tunnetuslikku raami sobib hästi lühidalt kokku võtma kala poolt öeldud lause artiklist: “Sinu naine on jamps ja sina veel hullem kui jamps, sest sa tema pilli järgi tantsid.” Kus mees kahetses mitmel korral, et oli naise soovi järgi käitunud, aga ei suutnud naise tahtmisteled kuidagi eitavalt vastata.

Stsenaariumid

Esimene stsenaarium, mis tekstist ilmnes on kuldkalakese stsenaarium. Looma representeeritakse selle teema raames kui kedagi, kes täidab inimeste soove. Näide tekstist: “Tehtud, mine rahus koju,” hüüab kalake ja lööb veepõhja kadudes sabaga lupsu.” (Javoš 2020: 28).

Teisele stsenaariumile paneksin nimeks “Moraalne kompass”, selles esineb kala kui õpetaja, kes hoiatab taati. Näide tekstist: “Kalake naeratab: „Lubatud – tehtud. Mine rahus koju. Aga palun sind, ära lase ennast naise himude sulaseks teha, muidu võid sa hiljem kahetseda, kus kahetsus enam ei aita.“”

Viimaseks stsenaariumiks on karistus, mille puhul omistatakse kalakesele kohtumõistja roll. Näide tekstist: „Sealauta mõlemad! Sinu naine on jamps ja sina veel hullem kui jamps, sest et sa tema pilli järgi tantsid.“ (Javoiš 2020: 29)

Retoorilised võtted

Kui paljude teiste artiklite puhul, mida käesolevas töös analüüsin, on põhirõhk tunnetuslike raamide analüüsil – siis selles artiklis on kõige olulisem roll just kasutatavatel retoorilistel võtetel. Seda sellepärast, et üldjuhul põhinevad analüüsitavad tekstid valdavalt teaduspõhisel käsitlusel ning on üles ehitatud ratsionaalsetele argumentatsioonidele ning faktikesksele esitusele, aga see tekst erineb oma kujundusliku ja perioodilise stiili poolest, kus on tekstistruktuuri, tonaalsuse ja keelelise kujundlikkuse kaudu loodud mitmekihiline tähendusmaastik, mille tõlgendamisel on võtmetähtsusega retooriliste võtete analüüs.

Esimeseks retooriliseks võtteks võiks pidada juba eelmainitud muinasjutumotiivi ja paroodiat. Parodeeritakse tuntud vene muinasjuttu kuldkalakesest, kes inimkeeli kõneleb, ja vaest väsinud taati tema soove täites abistab. (Lazzarato 2010) Nii antakse loole tuttav struktuur soovide kasvamise reast ja mõõdukuse asetumisest ahnusega, aga samas tuuakse see tänapäevasesse konteksti. Säilib muinasjuttudele omane õpetlikkuse aspekt.

Artiklis on olulisel kohal ironia ja satiir. Näiteks kui eit viitab planeedile Maa kui suurele elavale organismile, keda ta tajub pehme, ümara ja karvase lemmikloomana, on sõnade valikuga meelega liialdatud, et naeruvääristada pseudoloodusarmastust, mis tegelikult seisneb lennureisides ja isiklikus mugavuses. Lisaks kõrvutab eit veebivahendusel kolleegidega suhtlemist pärisorjusega, justkui näost-näku kohtumine — ehk Ameerikasse ja Singapuri reisimine — oleks inimõigus.

Kaasaegsed viited ja keelekasutus teevad artikli kaasahaaravaks ja naljakaks. Näiteks kasutatakse temaviitaid #püsikodus ja #eludegaeimängita. Mõlemad, nii temaviitade enda kasutamine kui ka nende sisu viitavavad artikli kirjutamise ajal relevantsele taustainfole — pandeemia ajale aastal 2020. Üleüldse on loos kasutatud nii palju tänapäevaste motiivide sissetoomist kui võimalik. Mainitakse Skype'i ja meili kaudu suhtlemist, linnapoodide külastamist ja kosmoseturmisi, mis kõik paigutavad muinasjutuvormi tänapäevasesse tarbimisühiskonda.

3.1.3 Märkamisoskus

Tõnu Kurisoo, 2023 (Sirp, 17 (3940): 14-15) Tõnu Kurisoo (2023) artikkel “Märkamisoksu” ilmus ajalehes Sirp 2023. aasta 17. numbris (lk 14-15). Artikkel käsitleb murettekitavat nähtust – putukate massilist vähenemist kogu maailmas. Vaadeldakse putukate olulist rolli ökosüsteemis, tolmeldamises ja toiduahelas ning tuuakse välja peamised ohutegurid nagu pestitsiidide laialdane kasutus, elupaikade kadu ja kliimamuutused.

Tunnetuslikud raamid

Kuna artikkel on kirjutatud väga olulisel teemal ja on üsna pikk, suutsin mina tuvastada selles lausa 5 tunnetuslikku raami. Esimene neist on Dryzeeki “Roheline radikalism”, sest Kurisoo käsitleb inimest ja loodust selles artiklis kui koostööpartnereid. Ta ütleb et meie vajame putukaid rohkem kui nemad meid, olenemata inimeste suhtumisest. Artiklit lugedes on tugevalt tunda, et autori arvates ei ole majanduslik kasu ainukeseks põhjuseks, miks me peaksime putukate seisundist huvituma. Putukaid on vaja uurida, sest nad on oluline osa ökosüsteemi võrgustikest ning nad on kaudselt (toitumisvõrgustik) kui ka otseselt (tolmeldamine), inimeste heaoluga seotud. Rohelist radikalismi ilmestab kenasti järgnev Kuressoo lause selles artiklis: “Tüütuks peetud putukate osalust looduskeskkonnas lihtsalt ei teadvustata, neid ei väärtustata. Hoolimata sellest, et putukad on toiduks lindudele, nahkhiirtele, siilidele, kahepaiksetele ja kaladele vees — neile, keda imetletakse ja kellest loodusesõbrad hoolivad.”.

Vastutuse võtmine on ka üks raam, mis artiklit lugedes esindatud on, kuna vastutuse võtmist käsitletakse kui eetilist ja põlvkondlikku käitumist, mitte kui poliitilist nähtust sobiks siia hästi Nisbeti (2009) “Moraalsus ja eetika” raam. Autor viitab uuringule, kus selgub, et tänapäevased uued autod, millel on parem aerodünaamiline konstruktsioon, tapavad rohkem putukaid kui vanemad autod. See tõstatab küsimuse, kas ja kes peaks vastutama selle eest, et tänapäevased autod putukate suremust suurendavad — kuigi autor ei süvene sellesse, kas selline vastuse nõudmine on üldse realistlik, arvestades, et putukate suremine on looduslik ja pidev protsess. Vastutuse võtmisest tuleb veel juttu ka pestitsiidide ülekasutamise tõttu — kes vastutab, kui katastroof on juba juhtunud? Tõnu Kurisoo räägib hääletu kevade fenomenist, kus 1960. aastatel kasutati pestitsiide laialdaselt ja mõtlematult, need kemikaalid olid tugevad ja nende mõju elusloodusele hävitav. Rachel Carson tõi need ohud maailmale nähtavale, kuid sellele järgnenud kuuekümnepäevase jooksul pole kedagi tegelikult vastutusele võetud ja pestitsiidide tootmine on hoopiski mitmekordistunud. Tuhanded varem lubatud ained on nüüd küll keelatud aga seosed lindude ja putukate kaole on mõõdetavad. Sellest kumab läbi valus tõdemus: isegi

siis, kui kahju on ilmselge ja pöördumatu, jääb vastutus sageli õhku rippuma, lahustudes süsteemide, kasumite ja vaikimise vahele. Ka järgnev lõik tekstist sobib vastutuse võtmise raami hästi näitlikustama:

Erinevalt lindudest ja imetajatest oleneb kõigi putukate elutegevus välistemperatuurist. Putukad eksisteerivad kitsas temperatuurivahemikus, olles sõltuvad kliima soojenemisest ja kohalikest tingimustest. Putukad ei ole ka suured rändurid (erandiks Põhja-Ameerika monarhliblikad). Seetõttu võib arvata, et Eestis täheldatav tuuleklaasi fenomen kajastab meie endi tegemisi, või on keskkonnamürkide globaalset destillatsiooni alahinnatud ja tähelepanuta jäetud. (Kurisoo 2023: 15)

Nisbeti (2009) “Teaduslikul/tehnilisel ebakindluse” raamil on loos oluline roll. Kurisoo toob isikliku näite ja loob järeldusi aastast 1974, kus suvel oli Võsul ja Käsmus väga palju lepatriinusid — järelikult jätkus neile kasvuks elupaiku ning sööki. Samas on ta hilisemal ajal (2021. ja 2022. aastal) märganud tendentsi, et kuigi tema aias on palju lehetäisi, siis terve suve jooksul kohtas ta vaid mõnda üksikut lepatriinut, ehk, kuigi toitu jätkub, on miskipärast lepatriinud kuhugi kadunud. Lisaks loob ta elulise seose putukate ja konnade ilmumisest teele, väites, et kui meil poleks putukaid, ei oleks konnasid ka teedel nii palju, aga konnade kohta hoiatatakse autojuhte, putukate eest aga mitte. Lisaks lepatriinudele ja konnadele tuleb artiklis juttu ka tolmeldajatest. On teada, et nende kadumine ohustab väiketalunikke arenguriikides ja võib kaasa tuua toidupuuduse ning rände. Kuid pole selge, kui kiiresti ja ulatuslikult see mõju avaldub ning kas käsitsi tolmendamise suudab olukorda leevendada. Ebakindlus seisneb selles, mida suudame ette näha ja milleks veel lahendusi pole. Teada on, et putukate arv on aina langevas trendis, aga puuduvad teadlased, kes suudaks selle probleemiga adekvaatselt tegeleda.

Ka “Konfliktidest ja strateegiatest” (Nisbet 2009) tuleb selles artiklis juttu. Joonistub selgelt välja vastasseis kahe “eliidi” vahel: ühelt poolt looduskaitstjad, kelle eesmärk on säilitada elurikkus ja vältida pöördumatuid kaotusi ökosüsteemides, ning teiselt poolt keemiatööstus ja nende turundusvõrgustik, mis teenib märkimisväärset kasumit pestitsiidide müügil. Strateegiliselt kasutatakse mõjuvõimu ja reklaami, et kujundada avalikku arvamust — näiteks levitada eelarvamusi putukate vastu ning võimendada hirme toidunappuse ees, õigustades sellega keemiliste lahenduste kasutamist. See on võimuvõitlus mitte ainult keskkonna, vaid ka narratiivide üle: kelle lugu jääb kõlama ja kelle huvid prevaleerivad.

Viimase tunnetusliku raamina tooksin esile Dryzeki (2013) “Piirid ja ellujäämise”. Kirjeldatakse, kuidas inimtegevus on alatest tööstusajastu algusest süsteemselt hävitanud

looduslikke elupaiku. Inimtegevus on ületatud looduse taluvusvõime ning lokaalsed kliimamõjud ja putukate tundlikkus viitavad kriisi laialdasele ulatusele. Tehnoloogilised lahendused nt tuulikute ja päikesepaneelide ehitus pakuvad vaid näilist lohutust, mitte süsteemset muutust, mida tegelik ellujäämine nõuab.

Stsenaariumid ja rollid

Esimese stsenaariumina jäi silma nähtamatute abistajate stsenaarium– putukatele omistatakse lagundajate roll ja rõhutatakse, et ilma nendeta oleks keeruline sellistest jätmetest jagu saada. Näide tekstist: “Samuti täidavad putukad tähtsat osa biojätmete lagundamisel ja aitavad toitaineid läbi pinnase ringlusse võtta.” (Kurisoo 2023: 14). Lisaks sellele on juttu tolmeldamisest. Putukatel on väga oluline roll, ilma nendeta ei edeneks põllu- ja aiakultuurid, ökosüsteemiteenus, mida hinnatakse sadades miljardites dollarites aastas. Suurim probleem on aga väikefarmeritel, kelle toodang ei ole mõeldud müügitulu saamiseks: ilma putukateta jäävad need inimesed nälga ja võivad põhjustada rändekriisi. Näide tekstist: “Kolmveerand Maal kasvatavatest põllu- ja aiakultuuridest vajab putukatega tolmeldamist. Selle „teenuse“ väärtust hinnatakse aastas 235–577 miljardi dollarile.” (Kurisoo 2023: 14).

Viimase stsenaariumina tahaks välja tuua liigi vähenemise. Putukaid käsitletakse selles stsenaariumis kui loomi, kelle arvukus on silmnähtavalt langenud, aga kellega tegelemise asemel tegeletakse muude loodushoiuliste probleemidega. Ehk putukad on justkui kõrvale jäetud. Näide tekstist: “Vastuolu on seegi, et süsihappegaasi me oma silmaga ei näe, ent putukate, kahepaiksete, kalade, lindude, nahkhiirte, siilide ja jäneste arvukus on silmanähtavalt kahanenud.” (Kurisoo 2023: 15)

Retoorilised võtted

Artiklit oli väga meeldiv lugeda ja seda osaliselt just retooriliste võtete tõttu, mida autor kasutanud on. Esimesena jäid lugedes koheselt silma tabavad pealkirjad, mis panevad tahtma edasi lugeda, nagu “Kriis juba käes”; “Hääletu kevad”; “Rohutirtsu efekt”; “Kaks hunt ja üks lammas” (ja kahe pealkirjaga viidatakse eeskujudele, kelleks on Rachel Carson ja Winston Churchill).

Lisaks on autor artiklis käsitletavad probleemid oskuslikult toonud reaalsesse nähtavasse maailma, väljaspoole raporteid ja uurimusi. Sellised elulised näited, nagu lehetäide uputus koduaias, annab võimaluse dialoogiks autori ja lugeja vahel.

Ka empaatia jäi mulle lugedes silma, seda võib ka käsitleda kui retoorilist võtet. Tõnu Kurisoo kirjeldab ennast ümbritsevad loodust lugupidamisega, justkui kutsudes lugejat õue minema ja loodust ning selles aset leidvaid muutusi enda ümber märkama. Autor kasutab isiklikku tooni ja tähelepanekuid, et lugejaga suhestuda ja teda mõjutada. Ta ütleb, et vanasti oli tõesti rohi rohelisem ja taevas sinisem. Sellise muutuse märkamine võiks nooremat lugejat kõnetada, et meie ei pruugi neid muutusi enda ümber veel nii hästi tähele panna, aga need on reaalsed ja tõsised.

3.2 Muutused elukeskkonna kvaliteedis

Elukeskkonna kvaliteedi muutused avalduvad mitmeti — nii looduslike ökosüsteemide hävingus kui ka liikide populatsioonide vähenemises või taastumises. Käesolevas peatükis vaatlen erinevaid näiteid, kuidas inimtegevus mõjutab keskkonda ja selle elurikkust. Analüüsin, kuidas teadus, poliitika ja avalik arvamus kujundavad suhtumist looduskaitseks. Järgnevas peatükis analüüsin kaheksat artiklit, mis seda teemat käsitlevad. Teemad on väga mitmekesised, juttu tuleb lindudest ja raieist, keskkonnareostuse mõjudest, nahkhiirtest ja parkidest, Virumaa veekogudest, huvitavast liigist nimega ebapärlikarp, ämblike rollist ökosüsteemis, salapärasest röövlinnust — roo-loorkullist ning inimeste ja lindude omavahelistest konfliktidest.

3.2.1 Kevadine raie viib metsalinnu hukule

Üheks heaks artikli näiteks muutuste kohta elukeskkonna kvaliteedis on Marko Mäe (2020) artikkel “Kevadine raie viib metsalinnu hukule”, mis ilus aastal 2021 Sirbi 13/14. numbris (lk 40-41). Artikkel käsitleb kevadise raierahu vajalikkust Eesti metsades, keskendudes metsalindude pesitsusperioodi kaitsele. Autor toob esile teaduslikke ja eetilisi argumente raierahu poolt, rõhutades et kevadsuvised lageraied põhjustavad lindude hukkumist ning elupaikade kadumist, millel on pikaajaline mõju linnustikule. Vastasseis tuleneb peamiselt metsandussektori huvidest, kuid uuringud ja avalik arvamus toetavad üha enam looduskaitse

lähenemist. Artiklis lükatakse ümber levinud väärarvamusi ja kutsutakse üles metsade majandamisel arvestama ka lindude heaolu.

Tunnetuslikud raamid

Esimesele tunnetuslikule raamile võiks panna nimeks “Keskkonnapoliitika vastutus ja valitsemine”. Raam on süntees Dryzeki (2013) “Keskkonnaprobleemide lahendamine” narratiivist ja Nisbeti (2009) raamist “Avalik vastutus ja valitsemine”. Artikkel juhib tähelepanu sellele, et raierahust tuleb kinni pidada, sest igal aastal hukub väga suur hulk linde just kevadiste raietööde käigus. Mäe artikkel kritiseerib raierahu vastaseid, eekõige metsandussektorit ehk siis Dryzeki määratluse kohaselt võib öelda, et tekst rõhutab vajadust kohandada poliitilis-majanduslikku staatust. Keskkonnaprobleemide lahendamise üldises diskursuses on tekkinud märkimisväärne lahkavamus. Looma roll läbi sellise raami tundub olevat sümboolne ehk linnud sümboliseerivad looduse haavatavust ja vajadust kaitsta elusloodust inimtegevuse eest.

Lisaks poliitilis-majanduslikule staatusele on artiklis tunda küsimusi moraaliga ja eetika kohta. Sarnast tähendusloogikat peegeldab kõige täpsemini Nisbeti (2009) raam “Moraalsus ja eetika”, mille keskmes on küsimus sellest, mis on moraalselt õige või väär, ning milliste väärtuste ja vastutuse alusel otsuseid tehakse. Lisaks on olulisel kohal mõisted lugupidamine vs lugupidamatus. See on väga tugevasti tunnetatav raam, mis väidab et metsaraie kevadisel perioodil on kindlasti vale ja raierahust kinnipidamine ainuke õige viis käitumiseks. Oma väidete illustreerimiseks ja nende rõhutamiseks kasutab Mägi just valesid väiteid ja hakkab neile vastu vaidlema. Näiteks on tema sõnul vale väita et “linnul on tiivad, ta võib lennata teise metsa” või “süüdi ei ole metsaraie, vaid kiskjad”. Võib väita, et inimesed, kes sedasi kõnelevad üritavad vastutusest kõrvale hiilida. Sellist raami on jõudsalt tunda ka lauses “Eetilised piirid on suuresti igaühe südametunnistuse küsimus, inimesed ongi erinevad.” Kevadistele lindudele antakse sellise käsitlusega justkui kannataja roll — tema on organism, kes peab meie vale käitumise tõttu piinlema ning see, kuidas me lindudesse suhtume näitab, millised inimesed me tegelikult oleme. Ta kritiseerib seda, et teadlased peavad alati enne uuringuid tõestama, et eetikanorme ei rikuta aga sellist kohustust ei ole metsamaandajal. Kogu selle tunnetusliku raami saab kokku võtta Mäni eelviimase lausega artiklist: “Kui metsaraiel ja teadusilmas kehtiksid ühesugused eetikanõuded, siis peaks raiuja juba enne raiet tõendama, kas ja kui palju linde hukub ning kas metsast saadav tulu kaalub üles raiest põhjustatud häiringu.”

Viimase tunnetusliku raamina tooksin välja n-ö “kutse tegutsema”. Mägi kutsub teemast huvitatud inimesi aktiivsust välja näitama ning on nõus oma väiteid läbi uute uuringute veelkord tõestama. “Kui metsaomanik raiub teadlikult pesitsusperioodil metsa ja huvitub, kui palju tema metsas ikkagi linde hukkub, siis andku teada — hea meelega teeksin sellise uuringu.”

Stsenaariumid ja rollid

Esimese stsenaariumina, jäi silma alarmism, sest kohati oleks nagu artikliga tahetud lootusetuse tunnet lugejas luua. Loomi käsitleti selles stsenaariumis kui kedagi, kelle rollis inimene ise olla ei tahaks. Näide tekstist: “Tuumavõrdlust kasutan teadlikult, sest inimene on väga kohanemis-võimeline ja taasalustab piirkonna pärast looduskatastroofi suhteliselt kiiresti, kuid nähtamatu ohu — kiirituse — vastu oleme abitud, nii nagu linnud on võimetud hävinud metsa ise taastama.” (Mägi 2021: 41)

Järgmisena võiks välja tuua autori isikliku tasandi repertuaari. Linde representeeriti ka kui Marko Mäe uurimisobjekti, sest tegu on ornitoloogiga. Näide tekstist: “Arvutus oli konservatiivne, lähtusin minimaalsest hinnangust, kuid nagu olen maininud ka dokumendis, tuginesin Eesti metsade keskmistele näitajatele.” (Mägi 2021: 40) Kus on aru saada, et autor viis ise uuringu läbi ja nüüd kommenteerib seda dokumenti.

Viimase stsenaariumina jäi mulle silma majandusliku mõtlemise ironiseerimine. Selles stsenaariumis käsitleb Mägi linde, kui kedagi, kellel on õigus eksisteerida. Näide tekstist: “Ilmselt seepärast, et lindude kasumlikkust ei ole võimalik kohe rahasse ümber arvutada — kui palju maksab linnulaul?” (Mägi 2021: 40)

Retoorilised võtted

Järgmise etapina analüüsisin seda, kuidas loomad tekstis esile tõstetakse, ehk milliseid retoorilisi võtteid kasutatakse. Tuvastasin kaks peamist võtet. Esimest neist võiks pidada teaduslikuks autoriteediks ehk kuna Marko Mägi on tuntud ornitoloog, tasub tema uurimusi usaldada ja tema sõna tõsiselt võtta. Oma erialaseid teadmisi väljendab autor statisticate ja uuringute kaudu viidates keskkonnaministeeriumi tellimusel valminud kokkuvõttele, mille tema ise koostas. See kokkuvõte on varustatud reaalse numbritega, mis väljendab, et aastal 2017 hukkus kevadisel raie ajal 71 000 linnupoega aga aastaks 2018 oli see number küündinud lausa 84 000ni.

Lisaks autoriteedi näitamisele võiks teiseks retooriliseks võtteks pidada seda, kuidas kõrvutab autor linnu kogemusi inimeste omadega, mis on üsnagi efektiivne. Tsitaat artiklist: “Võrdleksin seda väidet soovitusena tulekahjus kodu kaotanule: „Pole muret, elukohti on ju küllaga. Näe, seal on naabri maja, mine ela seal, tal on sahvris palju süüa. „Kuid kas naaber on kostilisest huvitatud? Tõenäoliselt mitte.” (Mägi 2021: 40)

3.2.2 Keskkonnareostuse, vähkkasvajate ja mikrobioomi seosed looduses

Mari- Ann Lind (2021) artikkel “Keskkonnareostuse, vähkkasvajate ja mikrobioomi seosed looduses” ilmus Sirbi 2021. aasta 47. numbris (lk 37-38). Vähk on üks sagedasemaid ja tõsisemaid haigusi nii inimestel kui ka teistel loomaliikidel. Ometi on vähe uuritud, kuidas keskkonnareostus mõjutab vabalt elavaid loomi. Seda uurimise lünka proovib loomaökoloog Mari-Ann Lind antud artikliga täita rõhutades ka mikroobi olulist rolli reostunud keskkonnaga kohastumisel. Üha enam viitavad uuringud sellele, et reostus võib suurendada vähiriski ka metsloomadel, kuid mõnel liigil on kujunenud välja kaitsemehhanismid, mis aitavad neil ohtlikus keskkonnas ellu jääda. Käesolev tekst vaatlebki reostuse, vähi ja mikrobioomi omavahelisi seoseid, kasutades uurimisenäitena Läänemere kalapopulatsioone.

Tunnetuslikud raamid

Artiklis avalduvad selgelt kaks tunnetuslikku raami, mis lugeja mõtlemist suunavad. Esitleks ilmneb Nisbeti (2009) “Moraalsuse ja eetika” raam, mille keskmes on arusaam, et inimtegevus – eeskätt keskkonnareostus – on otsene põhjus, miks teised liigid kannavad. Reostus ei ole pelgalt tehniline probleem, vaid sellega kaasneb eetiline küsimus: kuidas ja millisel määral me vastutame keskkonna reostamise eest, mis tekitab teistel liikidel vähkkasvajaid? Artiklist kumab läbi vajadus mõista ja kaitsta haavatavaid liike, kelle haigestumine ei ole enam pelgalt ökoloogiline juhtum, vaid peegel meie vastutusest ja väärtustest looduse suhtes.

Teiseks tõuseb lugedes esile “Sotsiaalse progressi” raam (Nisbet 2009) koos “Tehno-optimismi repertuaariga” (Ereaut, Segnit 2006). Need toovad lugejani lootuse tunde ja potentsiaali, et on vahendeid, kuidas tulevikus sarnaseid probleeme lahendada. Mikrobioomi uurimine ning arusaamine looduses kujunevatest kasvavastastest mehhanismidest ei ole ainult teaduslik edusamm, vaid võimalus edendada nii organismide tervist kui inimeste keskkonnateadlikkust. Artiklis avaldub usk mikrobioomi ja evolutsioonilisse kohastumimisse. Vähi uurimine

looduslikes elupaikades elavatel loomadel võimaldab avastada uusi, loodusest inspireeritud viise vähitõrjeks ja elukvaliteedi parandamiseks.

Stsenaariumid ja rollid

Esiteks jäi stsenaariume analüüsides kohe silma ohvri roll. Looma käsitletakse kui reostuse all kannatavat ohvrit, kes saavad saasteainetest otsesest kahju ja haigestudes ja vahel ka surres. Näide tekstist: “Inimtegevuse tagajärjel satub keskkonda suur hulk saasteaineid, mis ohustavad reostunud aladel elavaid liike. Paljud reoained on kartsinogeense ehk vähki põhjustava toimega, näiteks raske-metallid ja orgaanilised saasteained (...)” (Lind 2021: 37)

Esines ka inimese analoogia stsenaarium, kus loomi kõrvutati meiega. Näide tekstist: “Seosed reostuse ja vähi tekke vahel on leidnud kinnitust inimeste ja laboriloomadega tehtud uuringutes. Kuid reostus ei mõjuta ainult inimesi, vaid kogu elusloodust.” (Lind 2021: 37)

Viimasena tooksin välja võitleja stsenaariumi. Selles kajastatakse loomi kui keskkonnaga kohanejaid, kellel võivad tekkida kaitsemehhanismid. Näide tekstist: “See osutab, et läänemere lestad on paremini kohastunud kasvajatega toime tulema. Näiteks on geenides tekkinud kasulikud mutatsioonid, vähikaitsega seotud geenid on populatsioonis laiemalt levinud või on muutunud vähikaitse geenide avaldumise tase.” (Lind 2021: 37)

Retoorilised võtted

Esimeseks retooriliseks võtteks, mis loos esineb võiks pidada teadusliku autoriteedi loomist. Viidates uuringutele, teistele teadlastele, konkreetsetele liikidele ja protsessidele tundub artikkel usaldusväärne ja teaduslik, ning sellisel viisil esitatud teksti puhul ei teki artiklis esitatud väidete tõesuse kohta küsimusi. Kõik faktid on järele kontrollitavad ja lisainfo kergesti leitav.

Lisaks autoriteedile mõjub minu arvates retoorilise võttena hästi teadmatus narratiiv. See tähendab seda, et loo olulisus ilmneb selles, kui vähe seda teemat tegelikult uuritud on. Näiteks viitab autor sajale tuhandele kemikaalile, mis on Euroopa turul kasutusloa saanud aga kõikide nende kemikaalide mõju ei ole loodusele veel teada. Lisaks viitab Lind sellele, et isegi kui me uurime välja nende kemikaalide üksik mõju loodusele, peame me arvestama ka nende koostoimeid teiste kemikaalidega. Autori kirjutatust on tunda, et neid teemasid tuleks lähemalt

uurida, sest sellel võib olla suur roll meie looduse tervislikus seisundis. Lisaks kemikaalide mõjule tõmbab teadlane tähelepanu sellele, et vabalt elavate loomade kasvajate tekke põhjuseid tuleks põhjalikumalt uurida ja avaldab üllatust selle osas, kui vähe seda seni tehtud on.

Viimaseks retooriliseks võtteks, mis kindlasti ei domineeri, aga jäi silma, on metafooride ja kujundusliku keele kasutamine. Järgnevalt esitan nimekirja neist kujunditest, mis esinesid: “kemikaalikokteil“ metafoorne väljend, mis viitab paljude erinevate kemikaalide koosmõjule keskkonnas; „looduslik laboratoorium“ (Läänemere kohta) — Läänemerd ei kirjeldatud tavalise elukeskkonnana, vaid justkui teadusliku uurimise jaoks kohandatud asutusena. „Mikrobioom on justkui organismi laiendatud genoom“ — metafoorne kõneviis, mis näitab, et mikrobioom ei ole lihtsalt osa organismist, vaid täiendab ja laiendab tema geneetilist võimekust.

3.2.3 Nahkhiired vajavad parke

Tiit Piiskoppeli ja Matti Masingu (2021) artikkel “Nahkhiired vajavad parke” ilmus Eesti Looduse 2021 aasta teises numbris (lk 32-35). Pargid on midagi enam kui lihtsalt rohealad linnades — need on mitme liigi jagatud eluruumid. Inimestele pakuvad need ilu, rahu ja võimalust looduses aega veeta, samas kui paljudele loomadele, sealhulgas nahkhiirtele, on nad asendamatuks elupaikadeks. Eestis leidub üle tuhande ajaloolise mõisa- ja linnusepargi ning palju puistualasid, kus leidub varju, toitu ja sobivaid varjupaiku nahkhiirtele. Kuna metsade pindala aina väheneb muutuvad need pargilaadsed kooslused eriti oluliseks — just nendes arenevad nahkhiirte poegmiskolooniad, seal toitutakse ja kasvatatakse üles uusi põlvkondi. Kui me loome ja hooldame parke arukalt, suhtudes neisse kui elupaikadesse, tagame nende meeldivuse mitte ainult meile endile vaid ka meie õistele tiivulistele kaaslastele.

Tunnetuslikud raamid

Esimene tunnetuslik raam, mis kohe lugedes esile tõusis, põimib Dryzecki (2013) “Rohelist radikalismi” ja Nisbeti (2009) “Sotsiaalsest progressi”. Seda just sellepärast, et nahkhiiri käsitletakse kui kedagi, kellel on omad õigused kvaliteetseks eluks, mitte kui looma, kellel on inimese jaoks mingisugune majanduslik väärtus. Parkidesse suhtutakse kui elupaikadesse ja Eestit käsitletakse justkui jagatud ruumina, mis on koduks ka teistele liikidele. Mõisa- ja linnuseparkidele viidatakse kui “Nahkhiire kodule” (Piiskoppel, Masing 2021: 32), ehk parkide diskursus on muutunud tehnilikust ajaveetmis paigast kellegi looduslikuks elupaigaks. Nisbeti raam tuleb eriti hästi esile just selle kaudu, et negatiivne muutus (metsade vähenemine), võib

vahel olla heaks võimaluseks parandada elukvaliteeti — nii meie, kui ka nahkhiirte omi — ja nii olla kooskõlas loodusega, mitte seda valitseda.

Dryzeki (2013) “Jätkusuutlikkuse” raam on ka selles loos olulisel kohal, ehk loo rõhk on tasakaalu, arengu ja harmoonia leidmisel. Nahkhiirtele sobilikud elupaigad ei pruugi alati olla inimese silmis kõige esteetilisemad. Näiteks võetakse parkides tihti vanasid puid maha aga nende õõnsused on just nahkhiirtele meeliselupaikadeks pakkudes neile varje- ja poegmiskohta. Artiklis viidatakse Saksamaal toimunud arengus sellel alal, kus vanad puud jäetakse tahtlikult raiumata, keskendudes liikidele, kes neid eluks vajavad. Lisaks vanadele puudele ja üleüldisele maastiku mosaiiksusele rõhutatakse ka tekstis teisi olulisi kriteeriumeid, mis peavad nahkhiirele meeldivas keskkonnas esindatud olema. Veekogudel ei tohiks lasta kinni kasvada, vanad hooned tuleks säilitada ning parkide valgustamisel peaks jälgima, et lambid ei oleks liiga eredad ja, et need oleksid õigesti suunatud. Kuigi tekst keskendub nahkhiirte vajadustele, ei käsitleta seal võimalikke konflikte inimeste turvalisuse tajuga, näiteks seoses valgustuse vähendamise või vanade hoonete säilitamisega. Ideaalne elupaigaplaneerimine eeldaks kompromisse eri liikide vajaduste vahel.

Avalikku vastutust ja valitsemist on ka selles loos tunda, Nisbeti (2009) samanimeline raamistik sobitub hästi loo narratiiviga. Esiteks on kõik eelnimetatud tingimused ehk veekogude korrashoid, puude allesjätmine, sobiva valgustuse paigutamine inimese teha ja hooldada. Seega, ei piisa lihtsalt sellest, kui me teame, milliseid elemente keskkonnas mõni liik täisväärtuslikuks eluks vajab, vaid meie peame ka olema need, kes need tingimused täidavad. Eriti hästi iseloomustab seda raami järgnev tsitaat artiklist: “Eeltoodud teguritele võiksime lisada veel ühe: pargis tegutsevate inimeste teadlikkus ja heasoovlikkus pargi elanike suhtes. See ilmneb mitmeti ning avaldab üliolulist mõju sellele, kas nahkhiired saavad pargis elada või mitte” (Piiskoppel, Masing 2021: 34-35)

Mõõdukalt esineb lisaks eelnevatele raamidele “*Warm Wordsi*” raportis sõnastatud “Alarmismi” tunuseid (Ereaut, Segnit 2006) , kuigi alarmism ei ole kindlasti selles loos domineeriv. Küll aga on tunda, juba loo pealkirjas “Nahkhiired vajavad parke,” et kuna metsade ja sobilike parkide arvukus on vähenemise trendis, ei jää nahkhiirtel muud üle, kui kolida elama parkidesse. Loo õpetlikkus seisnebki selles, et kui me ei arvesta oma tegude käigus teiste liikidega, võime nende populatsiooni vähenemises paraku päris suurt rolli mängida.

Stsenaariumid ja rollid

Esmalt jäi mulle lugedes silma agentsuse stsenaarium. Nahkhiiri repressenteeritakse kui iseseisvalt tegutsevaid ja mõtlemaid organisme — ehk tunnistatakse nende agentsust. Näide tekstist: “Sobilikes parkides toitutakse, suheldakse, rajatakse poegimiskolooniad ning kasvatatakse üles pojad.” (Piiskoppel, Masing 2021: 32)

Teise stsenaariumina tooksin välja kodukaotuse, kus nahkhiirt iseloomustatakse kui liiki, kellele on inimese tegevuse tõttu eluks sobilik ruum kitsaks jäänud. Artikkel esitab nahkhiire kui kodukaotuse tõttu kannatava liigi, kelle öine elurütm ja elupaigavajadused on sattunud konflikti inimeste hooldamis- ja valgustusharjumustega. Näide tekstist: “Mõned nahkhiirtele sobinud pargid on nüüdseks ära rikutud, nahkhiired ei saa seal enam elada. Niisugune on Taagepera lossipark, kus suveööl põlevad mitte kellelegi vajalikud eredad ja tõkestamata valgusega laternad. Nende tõttu pidi veelendlaste suvekoloonia pargist põgenema” (Piiskoppel, Masing 2021: 35)

Viimase stsenaariumina jäi mulle silma usaldusväärsus. Selles stsenaariumis omistatakse nahkhiirele indikaatorliigi roll, sest väidetavalt annab tema kohalolu mingis keskkonnas märku sellest, et tegu on väärtusliku paigaga. Näide tekstist: “Inimestele meeldib park seetõttu, et see meenutab metsa. Siis hinnakem ja hoidkem oma parke ka liigikaitse seisukohalt. Kui märkame hämarikus või öösel pargis jalutades tontlikult ja hääletult vilksatavat lendajat, võime olla rahul, et keskkond meeldib ka nahkhiirtele.” (Piiskoppel, Masing 2021: 35)

Retoorilised võtted

Retoorilisi võtteid lugejale teema olulisuse rõhutamiseks leidis kaks: emotsionaalne retoorika ja vastanduspõhine retoorika. Emotsioonide rõhutamise eesmärgiks võib selle loo puhul olla vajadus ärata mure ja empaatia nahkhiirte suhtes ning panna lugejat rohkem mõtlema selle liigi heaolule. Järgnevalt esitan laused (Piiskoppel, Masing 2021), mis seda võtet hästi illustreerivad:

“Liiga tugev öine valgustus on parkides üks põhilisi nahkhiirtele kahjulikke tegureid, mis võib nende elu seal sootuks välistada” (lk 34);

“Eesti mõisapargid on sageli üpris väikesed, mistõttu nahkhiirte elu seal on kriitilise piiri lähedal.” (lk 34);

“See ilmneb väga mitmeti ning avaldab üliolulist mõju sellele, kas nahkhiired saavad pargid elada või mitte” (lk 34-35).

Artikkel on üles ehitatud mitmele huvitavale vastandusele, mis aitavad selgelt mõista, kuidas pargid võivad olla kas suurepärased või, vastupidi, hoopis ebasovivad nahkhiirtele. Siin on mõned tugevad vastandused, mis tekstist esile tulid:

Hea park vs halb park

Hea: liigirikas, vanade puudega, looduslähedane, mitmerindelise puistuga, veekogude olemasolu, vähe hooldatud, vanade hoonete ja keldritega, mõõduka ja suunatud valgustusega, vähese keemilise sekkumisega.

Halb: liigivaene, ühtlane või üleraiutud puistu, ülehooldatud tugeva ja hajutatud öise valgustusega, pestitsiidide kasutus ja varjupaikade puudumine

Saksamaa vs Eesti

Saksamaa: vanu puid hoitakse teadlikult alles ka parkides, neid hinnatakse ja nähtakse elupaikadena

Eesti: vanad puud on sageli esimesed, mis pargi hoolduse käigus eemaldatakse

Valgustus: kasulik vs kahjulik

Kahjulik: hajus, ere, suunamata valgustus hirmutab nahkhiired eemale ja segab nende öist orienteerumist

Kasulik (harva): mõni latern meelitab putukaid ligi ja loob seega "toidulaua" mõnele liigile

Suured vs väiksed pargid

Suured: mahutavad rohkem liike, seal võivad tekkida suvekolooniad ja mitmeliigilised kooslused

Väiksed: võivad olla sobivad vaid üksikutele isenditele, nende elujõulisus on piiratud, eriti kui ümberkaudne maastik on nahkhiirte jaoks ebasobiv. Need retoorilised võtted aitavad kujundada artiklist mitte pelgalt informatiivset teksti, vaid mõjusat ja tähendusloomet suunavat keskkonnadiskursust, mis kõnetab nii mõistust kui ka empaatiat.

3.2.4 Virumaa veekogude ja kalastiku uus tulemine

Kaia Gil (2020) artikkel “Virumaa veekogude ja kalastiku uus tulemine” ilmus Eesti Looduse 2020. aasta kaheksandas numbris (lk 48-52). Artikkel tutvustab Virumaal ellu viidavat LIFE IP CleanEST projekti, mille eesmärk on parandada piirkonna veekogude seisundit. Keskseks probleemiks on jõgede ja järvede reostus ning kalade elupaikade hävimine. Esile tuuakse, kuidas läbi rändetõkete eemaldamise, noorkalade taasasustamise ja elupaikade taastamise tehakse võimalikuks isetaastuvate lõhepopulatsioonide taastumine.

Tunnetuslikud raamid

Tekstis rakendub selgelt Dryzeki (2013) “Keskkonnaprobleemide lahendamise” raamistik, sõnastatakse selgelt probleem ja selle lahendamisevõimalused, ning tutvustatakse projekti LIFE IP CleanEST, mille eesmärgiks on Virumaa veekogude seisundi parandamine. Projekt annab konkreetse näite selle kohta, kuidas keskkonnaprobleem — antud juhul jõgede ja järvede reostus ning elupaikade hävimine — tuvastatakse ning sellele töötatakse välja terviklik lahendus. Nagu projekti eestvedaja Mari Sepp selgitab: “Kalastik on üks prioriteetsetest valdkondadest, mis annab võimaluse hinnata projekti edukust, kuna taastatud elupaikadega jõgedesse taasasustatakse regulaarselt lõhet. Ikka selleks, et tekiks isetaastuv lõheliste populatsioon.” (Sepp 2020: 49)

Tekstis ühildatakse majandusareng (kalastus) ja looduskaitse (nende samade kalade kaitse), mis sobivad Dryzeki (2013) “Jätkusuutlikkuse” raami. Üheks projekti osaks on kalade taasasustamine paikadesse, kus neid varasemalt oli, kuid kus nende arvukus on vähenenud. Noorkalade taasasustamise käigus keskendutakse jätkusuutlikutele praktikatele, kus noorkalade eest hoolitsetakse mingi perioodini, kuniks ollakse kindlad, et nad on suutelised jõest ka merre rändama. See tagab selle, et kasvandusest loodusesse lastud kalad seal ka ellu jääks. Lisaks kala vanust arvesse võttes, märgistati LIFE IP CleanEST'i raames kalasid, et jõgede kalastiku seisundit veel paremini hinnata. See annab võimaluse võrrelda kalastiku seisuga praegu ja siis, kui projekt on lõppenud. Kalastajatel soovitatakse märgistatud kalad tagasi vette lasta, et info kaduma ei läheks. Lisaks on välja töötatud tõhus süsteem säärase andmete analüüsimiseks.

Nisbeti (2009) raamidest kohtab selles artiklis “Kuldset keskteed/alternatiivset lahendust”. Vastandlike seisukohtade vahel proovitakse leida tasakaalupunkt. Seda väidet sobi illustreerima järgnev tsitaat: “Ent plaanides rändetõkkeid kõrvaldada, püütakse siiski leida kesktee inimeste majandustegevuse, väärtusliku kultuuripärandi ja looduskaitse vahel.” (Gil 2020: 51).

Rõhutatakse kompromisside otsimist, näiteks ei minda paisude puhul radikaalselt eemaldamise teed, vaid mõeldakse välja võimalikke lahendusi, mis säilitaksid paisude vajaliku funktsiooni (nt hüdroenergia või tehase veevõtukoht) samal ajal arvestades ka kalade liikumisvõimalusi ja loodushoidlike väärtusi.

Stsenaariumid ja rollid

Ühe stsenaariumina, ilmneb artiklis ajaloolisus. Näiteks tutvustatakse Purtse jõe probleemi, mis oli ajalooliselt üks parimaid Eesti lõhejõgesid, kuid alates 1930. aastatest hakkas seda tugevalt reostama Kiviõlis toimunud põlevkivi tootmine. Kunnar Klaas (2020: 49) märgib, et ehkki jõe veekvaliteet on pärast taasiseseisvumist paranenud, kujutavad jätkuvalt probleemi endast jõepõhja jäänud jääkreostus ja kalade liikumist takistavad rändetõkked. Looma roll selles loos on keegi, keda varasemalt sai Purtse jõest ohtralt püüda, kuid kelle arvukus on nüüd reostuse tõttu vähenenud.

Stsenaariumite alla paigutub ka elupaigalisuse motiiv, mis teksti lugedes korduvalt esile kerkib. Rõhutatakse, et projekti raames ei kaitsa mitte ainult kalastikku, vaid terveid elupaiku ja ökosüsteeme. Koostöös Keskkonnaametiga on välja valitud jõelised elupaigad, mida taastatakse terviklikult, st eesmärgiga parandada kogu vee-elustiku seisundit. Nii kujuneb projektist laiapõhjaline looduskaitse ja keskkonnahoiu ettevõtmine, mis loob sünergiat ka Natura 2000 elupaigatüüpide kaitsel. Kala kui nähtava ja majanduslikult olulise liigi kaudu on lihtsam juhtida tähelepanu kogu veekogude ökosüsteemi seisundile. Nii käituvad kalad justkui katusliigid⁴, kelle kaitse kaudu käivitatakse laiemad taastamise tegevused ja liigirikkuse kaitse.

Retoorilised võtted

Retoorilisi võtteid, sisu olulisuse rõhutamiseks, leidis tekstis üpriski vähe. Ohtralt leidub ekspertide tsitaate antud teemal, mis aitavad luua vahetu suhtluse lugeja ja autori vahel, kuna lugeja kisutakse teaduslikust tekstist hetkeks eemale, tuues teksti isiklikuma ja kõnetavama tonaalsuse. Üheks selliseks tsitaadiks on näiteks “Loomulikult on üksikuid kalaliike ja isendeid, kes on võimelised paise ületama, aga näiteks jõesilm on üks neist, kelle jaoks see on võimatu, kuna tema on vilets ujuja ja liigub enamasti veepõhjas.” (Kark 2020: 51)

Teise võttena kasutatakse artiklis olulise info illustreerimiseks või nendele tähelepanu juhtimiseks paljusid pilte ja kaarte — nii saab lugeja justkui kinnitust, et tegu on reaalses

⁴Katusliigi kontseptsiooni kohaselt saavad teatud liiki kaitstes kaitstud ka teised sellel alal elavad liigid. (Lõhmus, Soon 2004)

paikades levinud reaalseste probleemidega. Näiteks on ühele kaardile märgitud kollasega piirkonnas asuvad paisud ja punasega paisud, millega tuleb eelkõige tegeleda.

3.2.5 Põnev haruldus ebapärlikarp

Katrin Kaldma (2023) artikkel “Põnev haruldus ebapärlikarp” ilmus Eesti Looduse 2023 aasta neljandas numbris (lk 34-38). Artikkel keskendub haruldase ja ohustatud ebapärlikarbi olukorrale Eestis, rõhutades inimtegevuse mõju selle iidse liigi elupaikadele.

Tunnetuslikud raamid

Selle artikli puhul on tunda paralleelselt kahte raami, mis üksteist täiendavad. Nendeks on Nisbeti (2009) “Pandora laegas” ja Dryseki (2013) “Roheline radikalism”. Tõmmatakse tähelepanu asjaolule, et ebapärlikarbi liigirikkus on vähenemas, sest inimene muudab nende elupaiku — selgeveelisi jõgesid — kraavide kaevamise, vee liikumise aeglustamise ja kuivendussüsteemide kasutamisega. Vajadus olla valmis võimalike kontrollimatute tagajärgedega toimetulemiseks on ülioluline, et liik Eestis välja ei sureks. Lisaks rõhutatakse liigi iidsust ja seda, et silmnähtavalt teeme me midagi valesti, kui ohustame liiki, mis on varasemalt edukalt toime tulnud.

Sada miljonit aastat pikk eksistents peaks olema piisav tõestus selle kohta, et liik on kohane elama ajas muutavas keskkonnas. Ometi oleme viimasel sajandil teinud midagi nii valesti, et väga pikka aega Maal elanud loomast on saanud üks Euroopa ohustatuim mageveeliik. (Kaldma 2023: 38)

Stsenaariumid ja rollid

Kõigepealt omistatakse ebapärlikarbile huvitava uurimisobjekti roll. Kõnealune selgrootu on autori sõnul inimeste jaoks huvitav, sest ta elab kaua (üle 150 aasta) ja läbib elu jooksul mitmeid huvitavaid etappe — kalade lõpustel elamisest kuni kuni liikumatu, kive meenutava olekuni välja.

Ebapärli üheks oluliseks eluetapiks on ka parasiidiks olemine, ilma selle etapita, ei oleks nende eluiga sugugi nii pikk. Parasiidi roll toob ka hästi esile võrgustikud, mis meie ümber kõikjal eksisteerivad. Kui ei oleks peremeesorganismide lähedeks parasiitsetel organismidel palju kehvemini.

Kolmandaks stsenaariumiks, kus ebapärlikarp selles loos esineb on ohustatus. Ebapärlikarbi puhul on tegemist liigiga, kelle arvukus on vähenenud, sest tema elupaikade kvaliteet on

halvenenud. Kuigi artiklis ei avata seda probleemi väga põhjalikult, usun, et see on ka põhjus, miks loomast üldse artikkel kirjutati.

Lisaks ebapärlikarbile on loos juttu teistest loomadest, kes nende elu suures plaanis mõjutada võivad. Ühe liigina tuuakse välja kobras, kellele omistatakse elupaiga ümberkujundaja roll — üldiselt tema tegevus mitmekesistab maastikku ja on positiivse mõjuga kaaselanikele aga karbi puhul rikub ta veerežiimi ja viib sellega jõe tasakaaluseisundist välja. Selline tegevus toob endaga kaasa jõepõhja täitumise setetega, mis võib täiskasvanud karbid kuivale jätta.

Kaladel on selles loos passiivne, kuid eluliselt tähtis roll peremeesorganismina, kellele parasiteerivad ebapärlikarbi vastsed. Forellid või lõhed toimivad elupaigana karpidele. Eriti sobivad selleks noored, kevadel koorunud kalad, sest vanusega nende vastuvõtlikkus parasiitidele väheneb. Parasiidid võivad kaladele avaldada negatiivset mõju: raskelt nakatunud kaladel aeglustub liikumine ja reaktsioonikiirus, mis suurendab nende hukku röövlomade või muude ohtude tõttu.

Retoorilised võtted

Ühe tabava võttena kasutatakse loos palju inimestega samastumise retoorikat. See jätab mulje justkui inimestel ja karpidel oleks omavahel palju ühist. Seda ilmestab järgnev lause tekstist: “Harilikult köidavad liigi iseärasused, mida saab võrrelda inimese omadega. Ebapärlikarbil on näitek pikk eluiga ja väidetavalt niisama kaua kestev paljunemisvõime.” (Gil 2023: 34)

Minu arvates esineb tekstis ka empaatilist retoorikat. Justkui salamisi rõhutatakse seda tendentsi, et ebapärlikarbid on ka organismid, kes väärivad elamist. Lisaks toimivad nad hästi bioindikaatoritena — kui neid enam pole, siis teame et meile oluline looduskeskkond on halvenevas seisundis ehk me peaksime seda liiki kaitsma. Ka võrgustiku retoorika tuleb veidi tekstis esile — kõik organismid planeedil Maa on kuidagi omavahel seotud ja üksteisele olulised.

3.2.6 Õnnetoovad loomad

Mart Meriste (2018) artikkel “Õnnetoovad loomad” ilmus Sirbi 2018. aasta 17. numbris (lk 34-35). Artikkel tutvustab ämblike põnevat maailma — nende välimust, elupaiku, ökoloogilist rolli ja mõju inimestele. Kuigi paljudele tunduvad ämblikud hirmuäratavad, mängivad nad looduses olulist rolli putukapopulatsioonide kontrollimisel. Artikli autor, eesti ainukene arahnoloog, Mart Meriste, julgustab inimesi ämblikke rohkem märkama ja tundma õppima.

Tunnetuslikud raamid

Esimene raam, mis ilmneb on Dryzeki (2013) “Roheline radikalism” — autori ettekujutus meist ja ämblikest tundub olevat looduslähedane. Ta nimetab ämblikke “globaalse võrgu kuduajateks” ja ei tee vastandusi vormis “meie vs nemad” vaid käsitleb ämblikke kui meie kaaslasi, võibolla isegi kui sõpru. Üks hea näide selle raami esinemisest ilmneb järgneva lausega: “Eluslooduse jagamine kasulikeks ja kahjulikeks liikideks on omamoodi iganenud vaade, sest olles ökosüsteemi osa, ei saa ükski liik päriselt kahjulik olla. Selle vana liigituse järgi oleks aga ämblikud pea eranditult kasulikud.” (Meriste 2018: 35)

Huvitav raam, mida ei esine antud töös eriti tihti, aga selles artiklis oli esindatud on Nisbeti (2009) “Kuldne kesktee” — mille idee väljendub selles, et alternatiivide vahel leidub mingisugune tasakaalupunkt, millele toetuda. Mõned inimesed kardavad ämblikke, teised aga naudivad nende mitmekülgse elu jälgimist. Kesktee: nad ei jäta kedagi külmaks, mingi reaktsiooni saab pea iga inimene ämblikku kohates.

Ka Nisbeti (2009) “Teaduslik/tehniline ebakindlus” raam oli antud loos esindatud. Autor tutvustab mitmeid ämblikke kohta käivaid valearvamusi ja selgitab nende tagamaid- näiteks rõhutab seda, et ämblikud ei ole putukad. Samas väljendab ta nõustust sele osas, et miks ämblikke nii vähe uuritud on. (“Tuleb aga mõningase kurvastusega tõdeda, et teaduslikku huvi äratavad need olesed millegipärast vähestes.” (Meriste 2018: 34)) Lisaks selgitab arahnoloog, kuidas ämblikke on keeruline liigini määrata, sest paljud on väga pisikesed ja ühetaolise välimusega ning miks ämblikke Eestis kaitstavate liikide loetelust ei leia — ei ole paika pandud kriteeriumeid, mille alusel saaks otsustada, kas ämblikuliik on välja surnud või mitte. Autor rõhutab ka enda positsiooni — ainukene arahnoloog Eestis — et väljendada seda, kuidas üks uurija ei suuda üksi nii mahukat uuringut läbi viia. Teaduslikku ebakindlust kohtab ka lõigus, kus Meriste tutvustab lugejatele arahnofobia (haiguslik ämblikukartus) tagamaid selgitades, et kuigi see foobia on väga laialdaselt maailmas levinud, et ole teada miks meil evolutsiooniliselt selline hirm on välja kujunenud — sest paljudes piirkondades mürgiseid/ohtlikke ämblikke üldse ei leidugi.

Nisbeti (2009) “Sotsiaalne progress” tõusis samuti lugedes esile. Autor väljendab vajadust selle vastu, et meie inimestena peaksime oma arvamusi seoses ämblikega muutma. Kuigi ta tunnistab, et Eesti kultuur on ämblikusõbralik ja meil peetakse neid lausa õnnetoovateks loomadeks, võiksime me ideaalis nendest loomakestest veelgi rohkem lugu pidada. Meriste pöördub lugejate poole sõnumiga: “Ta ei ole sulle midagi halba teinud. Ära sina talle ka tee.

Aita sõber hädast välja!” (Meriste 2018: 35) Lisaks tänab teadlane inimesi, kes looduses liikudes ämblikke tähele panevad ning oma avastusi teistega jagavad.

Stsenaariumid ja rollid

Kaks stsenaariumit, mis tekstist esile toon, on arahnofoobia ja mutualism. Arahnofoobia stsenaariumis käsitletakse ämblikke, kui kedagi, keda kardetakse. Ämblikule omistatakse justkui ohvri roll, kellel ei ole selles mingit süüd. Seda stsenaariumi sobivad illusteerima laused nagu “Ämblike kardetakse sageli, kuid neil endil on selles vähe süüd,” ja “Teada on, et foobia on olemas, see on spetsiifiliselt suunatud just ämblikele ja mitte muudele sarnastele loomadele ja tegemist on sünnipärase sündroomiga”. Ehk Meriste rõhutab just seda irratsionaalsust, mis foobiate tagamaid mõjutava.

Liigi olulisus seisneb aga selles, et kuna ämblikud on peamiselt putuktoidulised röövlomad, siis aitavad nad reguleerida putukate arvukust. Lisaks on nad ise paljudele loomadele toiduks. Ka põllumajanduses on neil oluline roll olles looduslikud kahjuritõrjujad. Näide tekstist: “Jah, looduslikud röövlomad ei hävita oma saakloomi lihtsa ökoloogilise seaduspära tõttu kunagi päris lõplikult, ent vähendavad nende arvu nii olulisel määral, et ka põllumehel on, mida sügisel koristada.” (Meriste 2018: 35) Mutualism seisneb selles, et inimtegevus, näiteks põlluharimine ja asulate rajamine, on loonud mitmetele ämblikuliikidele sobivaid elupaiku, mida looduslikus keskkonnas napib või mis on ajutised. Oma omapärase “lennuvõime” abil — kasutades võrguniite tuules liikumiseks — levivad nad kiiresti ka suurele põldudele, kus leiavad suvisel ajal ohtralt toitu põllukahjurite näol. Vastutasuks pakuvad ämblikud meile hindamatut kahjuritõrjet: aidates olulisel vähendada liike, kes meie saaki hävitavad.

Retoorilised võtted

Autor on tekstis kasutanud mitmeid retoorilisi võtteid, mis teevad lugemise nauditavaks ja lisavad tekstile väärtust. Eelkõige esines väärtushinnangute andmist, loomade välimuse kritiseerimist ning tabavat sõnakasutust. Järgnevalt toon näiteid tekstist, kus selliseid võtteid kohtasin.

Väärtushinnangud/ välimuse kritiseerimine

- “värjadjalikult eriline kehakuju”
- “ämblikud on paljudele hirmuäratavad”
- nimetab nokklooma imetajate maailma Quasimodoks

Tabav sõnakasutus

- räägib et ämblike kõige kindlam suguelundite kaudu määrata ja siis ütleb et heal ämblikumäär ajal on “ämblikuporno kogumik”
- “väga tõntsi silmanägemisega”

Retoorilised strateegiad, nagu inimliku samastumise võimaldamine ja süsteemsete seoste esiletõst, aitavad luua artiklist mõjuva, väärtustest ja tähendusest kantud teksti, mis ei keskendu pelgalt liigile, vaid kutsub esile laiemat keskkonnateadlikkust.

3.2.7 Roo-loorkull tõusulainel

Ülo Väli (2018) artikkel “Roo-loorkull tõusulainel” ilmus Eesti Looduse 2018. aasta kümndas numbris (lk 28-31). See on siinse analüüsi jooksul esimene lugu, kus kajastatakse positiivset muutust elukeskkonnas, nimelt on liigi arvukus Eestis mitmekordistunud, sest nende eelistatud elupaigad on hakanud vohama.

Tunnetuslikud raamid

Kuigi loos esitatakse mitmeid fakte, milles ollakse täiesti kindlad, tuleb siiski õrnalt esile Nisbeti (2000) “Teaduslik/tehniline ebakindlus” raam. Esiteks öeldakse, et Roo-loorkull ei ole meil uustulnuk aga samas tuuakse esile, et tema saabumise aeg Eestisse ei ole täpselt teada. Mina lugejana ei tea, miks see nii oluline on, millal ta siia saabus, aga sarnase sõnumiga lause on tekstis kahel korral esindatud. Lisaks ilmneb ebakindlust kui üritatakse vastata küsimusele miks linnu arvukus tõusnud on: “Elupaikade mitmekesistumine ongi seotud arvukuse kasvu ja levila laienemisega, kuid on raske öelda, mis on põhjus ja mis tagajärg.” (Väli 2018: 30)

Teise raamina jäi mulle lugedes silma Nibeti “Sotsiaalne progress”, sest kirjeldatakse positiivseid muutusi meie aladel, mis on liigi elu kergemaks teinud ja soosivad tema suurt arvukust. Lühikese lõigus pööratakse tähelepanu sellele, et varem hukati inimesele liiga lähedale pesitsema tulnud röövlindude, ja enam seda ei tehta. Lisaks taga kiusamise lõpetamisele on autori sõnul liigi arvukusele positiivselt mõjunud ka see, et mürgiste kahjuritõrjete kasutamine on langustrendis.

Viimase tunnetusliku raamina tahaksin tähelepanu pöörata tekstis (küll minimaalselt aga siiski) esinevale “Teadlikkusega ülerõhutamisele” (uus raam), mida avastasin sõnade “generalist” ja “spetsialist” kasutamise puhul. Mina kõrvalerialana bioloogiat õppiv tudeng tean, mida need sõnad tähendavad, aga kuna tegu on populaarteadusliku väljaandega, oleksid nende sõnade tähendused võinud olla allmärgusena ka selgitatud.

Stsenaariumid

Esimese stsenaariumina jäi silma autoripoolne linnu kujutamine nõudliku elusolendina. Ta väljendab mitmel korral seda kui valiv lind oma elukoha osas on. Näide tekstist: “Pesapaigavalikult väga kitsalt spetsialiseerunud linnu edukus Eesti hõivamisel näib esmapilgul üllatav. Rajab ju roo--loorkull oma pesa peaaegu alati roostikku, vaid harva on ta leppinud teistsuguse kõr-gema veetaimestiku või märja põõ-sastikuga ning üksnes erandina võib ta pesitseda viljapõllul.” (Väli 2018: 29) Lugejana tundub, et ju siis lihtsalt ei olegi tegu nii spetsialiseerunud linnuga, kui lausa kolm erinevat elupaika talle mingil moel sobivad.

Teise stsenaariumi nimetaksin “konfliktse liigi stsenaariumiks”. Kuna tegu on röövlinnuga, siis ta sööb ka endast pisemaid linde, näiteks parte, keda jahimehed tahaksid hoopis ise küttida. Näide tekstist: “Kunagi, kui linde oli kombeks jagada kasulikeks ja kahjulikeks, tegi surve veelinnuasurkondadele, roo-loorkullist ühe vihatuma kulli, keda vaenati kullisõdade järel kauem kui enamikku röövlind” (Väli 2018: 31)

Viimane stsenaarium “teadmatus tuleviku osas” ilmneb teksti täiesti lõpus, kui autor toob esile probleemi, et põllumajanduste intensiivisumine võib piirata liigile eluks vajalike saakloomade valikut. Näide tekstist: “Ehkki roo-loorkullil läheb praegu hästi, ei pruugi tema tulevik olla sugugi roosiline.” (Väli 2018: 31)

Retoorilised võtted

Antud artikkel on retooriliste võtete osas pigem tagasihoidlik. Siiski, mitmekordsel lugemisel on võimalik esile tuula mõned võtted, mis aitavad kujundada roo-loorkulli tähendust lugeja jaoks ning rõhutada liigi ökoloogilist ja kultuurilist olulisust. Üks võte näitab roo-loorkulli väärtuste muutust, st liigist, keda kunagi peeti kahjulikuks ja keda taga kiusati, on saanud kaitstud ja tunnustatud röövlind. Selline arengutee aitab kujundada moraalset suhtumist roo-loorkulli kui väärtuslikku liiki. Artiklis tuleb esile ka tagasihoidlik emotsionaalne retoorika, mis kutsub lugejat üles hoolivusele ja ettevaatusele. Näiteks viide: „ei pruugi tema tulevik olla sugugi roosiline“ (Väli 2018: 31), toimib pehme hoiatuse ja väärtust meenutavana, mis asetab rõhu vajadusele jätkuva seire ja kaitsetegevuse järele.

3.2.8 Linnud ja inimesed. Konflikti anatoomia

Marko Mäe (2024) artikkel “Linnud ja inimesed. Konflikti anatoomia” ilmus Sirbi 2024. aasta esimeses numbris (lk 12-14). Mitmete lindudega seotud konfliktid toovad esile keerulise vastasseisu looduskaitse ja teiste huvigruppide vahel. Konfliktid võivad tekkida nii siis, kui lind

kahjustab inimese majanduslikke huve, kui ka olukorras, kus inimene ohustab linnu heaolu. Artiklis käsitletakse konflikti olemust, tajumist, määramatust, tehnilisi lahendusi ning koostöö ja usalduse olulisust.

Tunnetuslikud raamid

Juba esimese lausega tekstis tuleb esile Nisbeti (2009) “Kuldse kesktee” raam, millele lisandub ka sama autori “Konflikt ja strateegia”. See esimene lause kõlab nii: “Mitmed linnud põhjustavad inimesele tegelikku või oletatavat kahju, vastandades huvigruppe” (Mägi, 2024: 12). Ta rõhutab korduvalt koostöö olulisust ja ühiste lahenduste leidmise vajalikkust, toonitades, et kõigepealt tuleb mõista, kuidas erinevad osapooled tajuvad probleemi. Autor juhib tähelepanu, et sageli on konfliktide aluseks just arusaamade lahknevus, näiteks liigi ökoloogilisest mõjust, mis võib eskaleeruda tõsiseks konfliktiks huvigruppide vahel. Samuti on keerulised need konfliktid, mille juured ulatuvad sügavale või puudutavad inimese identiteeti – sellisel juhul tajutakse kompromisse sageli isikliku rünnakuna.

Ka Nisbeti (2009) “Moraalsus ja eetika” raam tõuseb lugedes esile. Tekstis ilmneb moraalsus ja eetika inimeste ja lindude omavahelise konflikti kaudu, kus vastanduvad looduse utilitaarne käsitus ja arusaam loodusest kui iveräärtuslikust paigast. Marko Mänd toonitab, et sageli näevad inimesed linde kas kasulike või kahjulikena, samal ajal kui eetiline vaade rõhutab lindude õigust elule sõltumata nende mõjust inimesele. Artikkel tõstatab küsimusi vastutusest: kas inimese mugavus, nagu müravaba keskkond, õigustab lindude hävitamist või tõrjumist? Otsustajad seisavad eetiliste dilemmaade ees, mille puhul tuleb kaaluda nii looduskaitselisi väärtusi kui ka inimeste huve.

Marko Mäe artiklis ilmneb ka selline huvitav raamistik nagu “Retsensiooniline skeptitsism” (Ereaut, Segnit 2006) mis väljendub kahtlustuses ja kriitilises suhtumises nii teadlastesse kui ka tehnilistesse lahendustesse. Näiteks jahimehed olid skeptilised, sest nad ei uskunud teadlasi, mis tekitas konflikti ekspertide ja praktikute vahel. Samuti käsitletakse elupaikade taastamist sageli kui vahendit alusetuks rikastumiseks, mis õõnestab ekspertide motiive ja usaldusväärust.

Stsenaariumid ja rollid

Esimese stsenaariumina esineb kohe loo alguses lindude kui konfliktide liikide kujutamine. Esile tuuakse probleeme, kus linnud võivad ohustada inimelu või olla lihtsalt suureks tüütuseks.

Näide tekstist: “Mitmed linnud põhjustavad inimesele tegelikku või oletatavat kahju, vastandades huvigruppe” (Mägi 2018: 12).

Teise stsenaariumi kohaselt kujutatakse linde kui kedagi, kellesse iga inimene suhtub erinevalt. Tihti on need erinevad suhtumised ka põhjused konfliktiks, ehk linnul on selles konfliktis justkui selle esilekutsuja roll. Näide tekstist: “Suhted lindudega on isiklikud ning sõltuvad soost, vanusest, kultuurist, keskkonnast ja liigist. Kõik see mõjutab isiku või huvigrupi vaadet.” (Mägi 2018: 12)

Retoorilised võtted

Artiklis kasutatakse mitmeid retoorilisi võtteid, mis aitavad esile tuua lindudega seotud konfliktide mitmekihilisust ning suunata lugeja tähelepanu nii ökoloogilistele kui ka sotsiaalsetele aspektidele. Üheks olulisemaks strateegiaks on näidete mitmekesisus ja geograafiline haare – autor toob esile konflikte nii Eestist kui ka teistest riikidest (nt Iirimaa, Šotimaa, Inglismaa, Hispaania, Dominikaani Vabariik). See loob arusaama, et tegemist ei ole lokaalse, vaid rahvusvahelise ja korduva mustriga, mis vajab kontekstitundlikku lähenemist. Erinevad juhtumid toovad nähtavale ka selle, kuidas sarnaseid ökoloogilisi probleeme käsitletakse erinevates kultuurilistes ja poliitilistes raamistikutes.

Metafoorid ja kujundlik keelekasutus täidavad samuti olulist rolli konfliktide intensiivsuse ja tundelise laengu esiletoomisel. Näiteks väljendid nagu „õli tulle valama” või „halvustaja tiibu kärpima” loovad visuaalse pildi olukorra eskaleerumisest ja vajadusest sõnakasutuse vastutustundlikuks ohjamiseks. Sarnast kujundlikkust kasutatakse ka konfliktide emotsionaalse dünaamika illustreerimisel: „isiklik rünnak”, „rahakotti toppimine”, „konflikti uus määratlemine”. Kõik need näited toimivad tähendusloome võtetena, mis aitavad lugejal mõista, kuidas erinevad huvigrupid konflikti mõtestavad ja tõlgendavad.

Tsiteerimine, viitamine ja autoriteetide kaasamine lisavad tekstile usaldusväärust. Autor tugineb uuringutele ja praktilistele kogemustele, tuues sisse nii teadlaste kui ka kohalike osaliste vaateid. Näiteks tuuakse esile juhtumid, kus teadlaste ja jahimeeste vahel tekivad usaldusküsimused seoses liigikaitse otsustega. See ei ole pelgalt fakti esitus, vaid diskursiivne strateegia, mis esindab ja põimib eri positsioone.

Lisaks kasutatakse artiklis probleemi ümberraamistamist kui retoorilist vahendit. Dominikaani Vabariigi papagoide näide demonstreerib, kuidas avalik kommunikatsioon ja meediasõnumid võivad muuta liigi kuvandit — varem ohustatud sinipea-amatsonist saab järsku süüdlane

saagikuse vähenemises. Selline ümberraamimine mängib olulist rolli selles, kelle huvid domineerivad ja millised lood konflikti keskmesse tõusevad.

Artikli lõpus rõhutatakse kaasamise, usalduse ja sünergilise koostöö tähtsust, tuues esile, et ainult ökoloogilisele tõele lootmine ei pruugi tagada edukat lahendust. Seda rõhutatakse ka üldistavate sõnumite kaudu, mis kutsuvad üles avatusele, dialoogile ja koostööle eri huvirühmade vahel. Just see rahulik, selgitav ja mitmeperspektiivne toon ongi artikli üks tugevamaid retoorilisi jooni: eesmärk ei ole pooli valida, vaid aidata mõista konflikti struktuuri ja selle ületamise võimalusi.

3.3 Ilmastiku muustrid ja looduskatastroofid

Ilmastiku muustrid ja looduskatastroofid kujundavad otseselt nii ökosüsteemide kui ka loomade elutingimusi. Selles peatükis uurin kolme artikli põhjal, kuidas kliimamuutused mõjutavad erinevaid loomarühmi — alates metsakahjuritest kuni pisiimetajateni — ning milliseid sotsiaalseid ja eetilisi küsimusi see kaasa toob. Esmalt analüüsin üraskite kohanemist soojeneva kliimaga, keskendudes nende rollile metsade haavatavuse suurendajana. Seejärel vaatlen loomatööstuse keskkonnamõju käsitlevat artiklit, mis seob omavahel loomade õigused ja kliimapoliitika. Peatüki lõpetan sissevaatega väikeste imetajate lumealusesse ellu, tuues esile nende leidlikkuse ja haavatavuse muutuvates talvetingimustes. Artiklid pakuvad mitmekesiseid tunnetuslikke raame ja stsenaariume, aidates mõtestada, kuidas kliima mõjutab elu maakeral — nii nähtavalt kui ka peidetult.

3.3.1 Metsakahjurid: Kuidas kohanevad üraskid muutuva kliimaga?

Kristjan Aidu ja Heino Õunapi (2024) artikkel “Metsakahjurid: kuidas kohanevad üraskid muutuva kliimaga?” ilmus Eesti Looduses 2024 aasta kolmandas numbris (lk 64-68) . Lugeja viiakse põnevasse üraskite maailma tutvustades nende elu ja elukvaliteedi langust seoses kliimamuutustega.

Tunnetuslikud raamid

Seda artiklit lugedes tulevad esile kaks Dryzecki (2013) raami: “Piirid ja ellujäämine” ning “Keskkonnaprobleemide lahendamine”, kombineeritult Nisbeti (2009) raami “Teadusliku ebakindlusega”. Teksti lugedes on tunda, et rõhutatakse fakti, et kuusikud on nõrgad ja

haavatavad ning just eriti inimtekkeliste muutuste tõttu. Tekst väljendab kaudselt igatsust toimiva metsasüsteemi arendamise järele, et osataks üraskite kahjustustega paremini toime tulla. Eraldi juhitakse ka tähelepanu sellele, et üraskite liikidel tuleb vahet teha, et nende tõrje oleks tõhusam. Näiteks hoiatatakse, et üraskite püüdmiseks kasutatavaid püünispuid ei pruugi kõik liigid asustada ja et kuuse-kooreürkaski feromoonid ei meelita teisi liike välja, vaid tuleb kasutada selle konkreetse liigi jaoks välja töötatud feromooni. Lisaks süsteemi ümberkorraldamise vajadusele viitab tekst ka sellele, et tegu on globaalse probleemiga, millel on lokaalsed tagajärjed. Peamiseks põhjuseks, miks üraskite kahjustused on nii järsult kasvanud, peetakse muutuvat kliimat ja eelkõige põuaseid suvesid. Muutuva kliima mõju üraskite populatsiooni kasvule tõendatakse sellega, et Läänemere maad erinevad oluliselt oma metsamajanduse ajaloo, seaduse ja looduskaitseviiside poolest aga kahjustused on suurenenud ka naabritel — Lätis, Leedus, Poolas, Norras, Rootsis ja Soomes. Ühiselt seminaril teemat arutledes jõudsid naaberriigid ühise järelduseni, kuidas üraskikahjustusi ennetada ning see fakt, et otsisti viise kuidas keskkonnaprobleemi lahendada, illustreerib hästi Dryzecki “Keskkonnaprobleemide lahendamise” raami.

Stsenaariumid ja rollid

Esimese stsenaariumina tuli esile alarmism, kus harilikku niineüraskit esitletakse kui kahjurit, kes ohustab metsa ökosüsteemi tasakaalu. Näide tekstist: “Kui põuaajad sagenevad, võib ta Eestis muutuda kuuse-kooreüraski kõrval oluliseks kahjuriks.” (Ait, Õunap 2024: 65)

Teisena võiks välja tuua teadmatuse stsenaariumi. Looma representeeritakse kui teadlaste uurimisobjekti, kelle täieulatuslik mõju on alles selgumas. Näide tekstist: “Paraku ei ole teada, kui suur on hakkidase kooreüraski arvukus Eestis [...]” (Ait, Õunap 2024: 65) ja “On tõenäoline, et harkkidase kooreüraski osakaalu metsakahjurina on Eestis tugevalt alahinnatud (...)” (Ait, Õunap 2024: 65)

Ja kolmandat stsenaariumit võiks käsitleda kui kooseksisteerimise stsenaariumit, sest eesmärk ei ole hävitada kahjurit, vaid kujundada metsasüsteem, mis on vastupidavam ja tasakaalu Üraskitele omistatakse roll, kui kellegile, kelle tegevus tuleb kuidagi nii peatada, et nii majandus kui ka looduskaitse saaksid kasu. Näide tekstist: “Ühiselt leiti, et üraskikahjustuste ennetuse põhilahendus seisneb selles, kuidas kujundame tuleviku metsi. Juba rajatud metsade kohta tehtud otsuseid ei saa enam muuta. Tähtis on suurendada metsade vastupanu häiringutele: rajades koosseisu ja vanuse poolest mitmekesisemaid puistuid ning kasutades kasvukohale sobivamaid puuliike.” (Ait, Õunap 2024: 68)

Retoorilised võtted

Artiklis esineb võrreldes teiste analüüsitava artikkelitega vähe retoorilisi võtteid, millega loomi esile tõstetakse. Üheks neist võiks aga pidada tõsist ja teaduspõhist tooni, mis artiklis esineb. Tekstis esineb kvantitatiivseid andmeid, viiteid uuringutele, ladinakeelseid liiginimesid ja protsentuaalseid osakaale, mis kõik tõstavad lugejas usaldusväärset. Välditakse emotsionaalsust ja ollakse faktikesksed.

Lisaks teaduspõhisusele esineb artiklis ka võrdlevat lähenemist teiste riikide mainimisega, saame teksti lugedes teada, et probleem esineb ka mujal maailmas. See paigutab probleemi globaalsesse konteksti ja annab lugejale märku sellest, et probleem on tõsine ja laialdaselt levinud.

3.3.2 Loomade õigused ja kliima soojenemine

Kadri Tapersoni (2021) artikkel “Loomade õigused ja kliima soojenemine” ilmus ajalehe Sirp 2021 aasta 35. numbris (lk 37). Artikkel käsitleb loomaõiguse ja kliimamuutuste tihedat seost, tuues esile loomatööstuse rolli keskkonnakriisi süvendajana. Arutletakse ka seniste reformikatsete piirangute üle ning rõhutatakse vajadust sügavamalt, sotsiaalse õigluse põhimõtetel põhineva muutuse järele loomade kohtlemises ja ühiskondlikus suhtumises.

Tunnetuslikud raamid

Teksti lugedes tuleb esimese tunnetusliku raamina esile Dryzeki (2013) “Piirid ja ellujäämine” — lähtutakse eeldusest et piirid on ees. Taperson rõhutab, et põllumajandusloomade pidamine praegusel viisil on keskkonnale liialt koormav. Ta täpsustab, et kui Euroopa Liit soovib aastaks 2050 saavutada kliimanetraalsuse, siis on vaja kasvohoonegaaside õhkupaiskamist vähendada ja seda ei ole võimalik saavutada, kui loomatööstus sellisel kujul jätkub.

Lisaks on tunda ka “Rohelise radikalismi” lähenemist (Dryzek 2013). Artikkel on kirjutatud sellisest vaatenurgast, mis tuleneb sellest, et loomi ei käsitleta mitte ressursina, vaid moraalselt tähenduslike subjektidena, kelle eksploatatsioon tuleb lõpetada. (Taperson 2021). Autor rõhutab, et selleks, et kliimakriisi leevendada on vaja liikuda kohalike, humaansete ja loomi vabamalt pidavate tööstuste suunas. Ta kutsub loomaõiguse, keskkonkaitsjaid ja teisi mõtlemaid inimesi kokku hoidma, et vajalikud muutused ellu viia.

Ka selline huvitav raam nagu “Taavet ja Koljat” (Ereaut, Segnit 2006) on tekstis esindatud. Selle raami kohaselt on väikesel grupil võimalik maailma muuta. Seda raamistikku sobib hästi

illusteerima järgnev lause artiklist: “Ebamugavasse aktivistirolli ei saagi kõiki oodata, aga saab loota, et kirjutatakse veel ja veel ja ka loetakse kas või kriitilistest loomauuringutest, mõeldakse kaasa sellele, mismoodi loomi koheldakse, ja ka sellele, mis on kliimamuutuste taga” (Taperson 2021: 37). Lausega kutsutakse inimesi üles näitama huvi looduses toimuva vastu ja olema eeskujuks teistele.

Stsenaariumid ja rollid

Esimese stsenaariumi teemaks on põllumajandusloomade pidamise mõju keskkonnale. Selle stsenaariumi kohaselt käsitletakse põlluloomi kui kedagi, kelle kasvatamisviisi tõttu ei ole võimalik aastaks 2050 saavutada kliimanetraalsust. Näide tekstist: “Juba 2006. aastal avaldas ÜRO Toidu- ja Põllumajandusorganisatsioon (Food and Agriculture Organization of the UN, FAO) raporti, millest järeldus, et põllumajandusloomade pidamine on keskkonnale suureks ohuks, mõjudes nii põhjalikult ja laialdaselt, et selle probleemiga tegelemine peaks olema keskkonnapoliitikas esimesel kohal.” (Taperson 2021: 38)

Teiseks tuvastasin tekstis ka ebaeetilise ja agentsuse stsenaariumi, kus loomadele omistatakse kannataja roll. Nad on keegi, kes on sunnitud elama ebasobivates tingimustes ja on seepärast ka loomaõiguslaste luubi all. Näide tekstist: “ÜRO bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni hinnangul sureb iga päev välja kuni 200 liiki ning loomakasvatus on üks peamistest elupaikade hävinemise, liikide väljasuremise ja bioloogilise mitmekesisuse vähenemise põhjustest. Samal ajal suureneb aasta-aastalt loomade tapmine järjest halvemates tingimustes.” (Taperson 2021: 37) Lisaks rõhutatakse, et loomad on õigus kvaliteetsele elule: “Loomade vabastamise liikumine on sotsiaalse õigluse liikumine, mis lähtub sellest, et iga loom on isik, kellega tuleb arvestada ja keda ei tohi eksploateerida” (Taperson 2021: 37).

Retoorilised võtted

Tekstis ei ole väga palju retoorilisi võtteid lugeja tähelepanu tõmbamiseks kasutatud, aga mõne tekstis esinenud mustri saab siiski retooriliste võtetena käsitleda. Näiteks esineb tekstis palju elulisi näiteid, viiteid raportitele ja teemat käsitletakse ülima detailsusega. Laused on hoolikalt valitud ja kaks väga olulist teemat, milleks on kliima ja loomade õigused, on hästi seostatud.

Tagasihoidlikult esineb ka alarmismi, aga hirmu tekitamise asemel kutsub see pigem inimesi üles tegutsema ja loomade õiguste ning kliimanetraalsuse teemal aktiivselt kaasa rääkima, sest muidu olukord ei parane ja kliimakriis ei kao kuhugi.

3.3.3 Pisiimetajate lumealune maailm

Üllar Rammul ja Krister Põllupüü (2019) artikkel “Pisiimetajate lumealune maailm” ilmus väljaandes Eesti Loodus 2019 teises numbris (lk 30-31). Selles loos heidetakse pilk väiksemate loomade talve üleelamise võimalustele: kuidas võidelda külma ja toidupuudusega? Kuna tegu on üsna lühikese artikliga (umbes 1 lk teksti, mida illustreerib palju pilte), siis leidis selles ka eelnevalt analüüsitud artiklitest vähem raame.

Tunnetuslikud raamid

Ühe lausega on loosse toodud Nisbeti (2009) “Pandora laegas/Frankenstein/ Ohjeldamatu teadus” raam, kus viidatakse võimalikule katastroofile tulevikus. See lause on järgnev: “Õnneks on meil (veel) talvel lund, mis pakub kaitset nii külma kui ka paljude kiskjate ja röövlindude eest.” (Rammul, Põllupüü 2019: 30) Kus ühe vormilise valikuga — sõna “veel” paigutamisega sulgudesse, on nähtavaks tehtud suurem probleem.

Rohkem esineb aga loos juba teistes analüüsides võrdlemisi palju esinevat Dryzecki (2013) “Rohelist radikalismi”. Artiklis kirjeldatakse väikenäriiliste huvitavaid elukombeid talvisel ajal, inimese roll jäetakse tegevuste kirjeldamisel kõrvale. Inimest mainitakse tekstis üldse vähe, ühel korral lausepaariga “ Saami keeles on lume ja jää kohta käibel ligi kakssada sõna. Inimese tähistamiseks piisab saami keeles mõnest sõnast” (Rammul, Põllupüü 2019: 30) – mis justkui väljendab saamite looduslähedust ja seda, et inimene ei tohiks pidada end maailma nabaks. Teksti väärtus seisneb selle uudsuses, mitte soovis inimestele mõnda järjekordset ökosüsteemi teenust tutvustada.

Stsenaariumid ja rollid

Kaks peamist stsenaariumit, mis tasub esile tuua, on innovatiivsus ja kehamõõtmelisus. Innovatiivsuse stsenaarium peegeldab seda, kuidas tekstis kajastatakse väikseid imetajaid kui leidlikke tegelasi, kes vaatamata raskustele elavad meie karmid talved üle. Näited tekstist, mis hästi nende elusolendite leidlikuse esile toovad on järgnevad: “Pisiimetajad teevad lume alla pikki käike, mille kaarjaks laeks on lumi ja põhjaks surnud taimeosadega kaetud või paljas maapind, samblad ja samblikud, olenevalt elupaigast,” ja “need käigud aitavad ühtlasi lumealust ruumi ventileerida: vahelduvate temperatuuriolude tõttu võib lumele tekkida jäätunud koorik, mis takistab õhuvahetust ja süsihappegaasi tase lumealuses ruumis võib tõusta loomadele ohtlikult kõrgeks.” (Rammul, Põllupüü 2019: 31). Nendes tsitaatides on tunda autorite imetlust imetajate suhtes.

Kehamõõtmelisuse stsenaariumi kaudu mõtestatakse seda, et paljud probleemid, mis talve üleelamises ilmnevad on just seotud nende loomade suurustega. Pisilooma representeeritakse kui kedagi, kellel on oht talvel liigselt maha jahtuda. Näide tekstist: “Mida väiksem on loom, seda väiksem on tema ruumala pindala suhtes, piltlikult öeldes on pisikese küttekolde kohta palju jahutavat pinda” (Rammul, Põllupüü 2019: 30).

Retoorilised võtted

Retooriline võtte, mis tekstist esile tuleb, on artikli lõpus olev emotsionaalne üleskutse ja moraalne sõnum. Kutsutakse lugejaid vastutusele luues seoseid looduses toimuva ning inimese valikute vahel. See lõik kõlab järgnevalt:

Ent kliima muutudes muutuvad meil järjest tavalisemaks vähese lumega talved. Lume vähesus muudab loomad kaitsetumaks nii kiskjate kui ka ilmastiku ees. See on üks paljusid põhjusi, miks inimesel tasuks teha kõik endast olenev, et kliimasoojenemist vaos hoida. Mida paremini seda suudame, seda parem lumele ja lume kaitset vajavale elustikule. (Rammul, Põllupüü 2019: 31)

Lisaks emotsionaalsele lõpulõigule on tekst üles ehitatud faktikesksele ja teaduslikule tonaalsusele, mis tugevdab selle usaldusväärset. Mõned kujundlikud väljendid, nagu “pisikese küttekolde kohta palju jahutavat pinda” (Rammul, Põllupüü 2019: 31), aitavad keerulisi termodünaamilisi põhimõtteid lugejale piltlikult mõistetavaks muuta.

4. Tulemused ja järeldused

Selle peatüki eesmärk on esitada analüüsi tulemused võrdlevalt ja kontseptuaalselt, toetudes kvalitatiivsele raamianalüüsile, mille käigus käsitleti loomade kujutamist Sirbi ja Eesti Looduse artiklites aastatel 2018–2024.

Kvalitatiivne sisuanalüüs tõi esile, et loomade kujutamisel kasutatakse mitmeid korduvaid tunnetuslikke raame. Analüüsitud artiklite põhjal joonistus selgelt välja, et enim kasutust leidsid Nisbeti (2009) raamistustüübid, mille erinevad variatsioonid (nt „Moraalsus ja eetika“, „Avalik vastutus ja valitsemine“, „Teaduslik/tehniline ebakindlus“, „Sotsiaalne progress“, „Kuldne kesktee“) esinesid kokku pea kahekümmel korral. Nisbeti lähenemine oli eriti nähtav seal, kus käsitleti teadmiste piiratust, poliitilist vastutust või eetilisi dilemmasid seoses keskkonnakahjude, loomade heaolu ja majanduslike valikutega. Mõned neist raamidest, nt „Moraalsus ja eetika“, „Teaduslik tõenduspõhisus“ ja „Katastroofi“ raam esinesid pea kõikides lugudes, olles tugevalt läbivad ning peegeldades väärtuspõhisust autorite hoiakutes.

Teisel kohal esinemissageduse poolest olid Dryzeki (2013) raamistused, mis esines erinevates vormides koguni 15 korral. Eriti levinud olid „Roheline radikalism“, „Piirid ja ellujäämine“ ning „Keskkonnaprobleemide lahendamine“. Need raamid viitavad süsteemsele arusaamale, et keskkonnakriis ei ole pelgalt tehniline või lokaalne probleem, vaid nõuab laiaulatuslikke muudatusi ühiskondlikes ja majanduslikes diskursustes.

Üllataval kombel jäi Ereauti ja Segniti *Warm Words*'i (2006) mõjukas ja emotsioonikeskne raamistus raport pigem tagaplaanile. Selle raame nagu „Alarmism“, „Briti koomiline nihilism“ või „Taavet ja Koljat“ leidis vaid üksikutes Sirbis ilmunud tekstides ning Eesti

Looduses veelgi harvemini. Arvestades Erauti ja Segniti repertuaaride sobivust kultuurikriitilise või emotsionaalse käsitluse raamimiseks, oleks oodanud nende suuremat kasutust, kuid analüüsitud artiklites see ei domineerinud. Samas võimaldab nende tagasihoidlik esinemine järeldada, et kuigi Eesti meediadiskursus kattub osaliselt rahvusvaheliste keskkonnakommunikatsiooni muustritega, kujuneb sellel siiski oma kultuuriline eripära.

Sirbi ja Eesti Looduse vahel tulid esile selged sisulised ja retoorilised erinevused. Eesti Loodus lähtub peamiselt teaduspõhisest, rahulikust ja informeerivast toonist, kus domineerivad ekspertide arvamused, faktitäpsus, teaduslik autoriteet ning looduskaitseline pragmaatika. Artiklite ülesehitus järgib sageli probleem-lahendusloogikat ning tugineb selgelt teadusele. Samas Sirbi artiklid kaldusid rohkem kultuurilise ja ühiskonnakriitilise diskursuse suunas, kasutades sagedamini ironiat ning satiiri tugevaid väärtushinnanguid. Retooriliste võtete poolest on Eesti Looduse käsitlus homogeenne, Sirbis aga esineb suuremaid varieeruvusi. Sirbi keskkonna esitlemine on mitmekihilisem ning suunatud tõlgendavale ja kultuuriliselt refleksiivsele käsitlusele.

Mõnel juhul tuli raam välja mõelda, kuna autoripositsioon ja tekstiline tonaalsus ei sobitunud otseselt ühegi teoreetiku määratletud kategooriasse, näiteks „vastutuse võtmine“ või „kutse tegutsema“, mis viitavad aktiivsele eetilisele või poliitilisele sekkumisele keskkonnaprobleemide lahendamisse, mitte ainult nende kirjeldamisele.

Stsenaariumide kasutuses erinesid väljaanded samuti. Eesti Looduses domineerisid loodusteaduslikud või ökoloogilised stsenaariumid: nt loomad kui indikaatorliigid. Sirbis oli seevastu levinum probleemide viimine isiklikule või ühiskondlikule tasandile: nt majandusliku mõtlemise kritiseerimine. Retoorikas oli Eesti Loodus pigem tõsine, kohati isegi kuiv, Sirp aga kasutas julgelt kujundlikku keelt, metafoore, emotsionaalset kõnepruuki ja kõrvutusi (näiteks loomade ja inimeste kannatused, või keskkonnakahju ja ühiskondliku ebaõigluse võrdlused). Selline erinev käsitlusviis andis analüüsile hea lähtealuse ja näitas, et semiootiline raamimine toimib tõhusalt ka väiksema valimi puhul. Meetod võimaldas avada nii tekstide pealispindseid kui ka sügavamalt kultuurilisi tähendusi ning tõi esile, kuidas loomad tekstides keskkonnateemasid kannavad. Tulemused näitavad, et loomade roll meediatekstides ei piirdu informatsiooni vahendamisega, vaid et nad toimivad tähenduslike figuuridena, kelle kaudu edastatakse moraalseid, esteetilisi ja ökoloogilisi seisukohti.

Kohati tuli ette seda, et mõni tekst tundus esmapilgul oma sissejuhatuse ja pealkirja poolest analüüsiks sobivat, aga lugedes ja kriitilisemalt analüüsides selgus, et raame on keeruline

eristada. Näiteks mõnda “pehmemat” teemat käsitlevate artiklite puhul oli keeruline keskne probleem paika panna, kohati kirjeldati artiklis lihtsalt loomade elu ja olu ning sellepärast, ei tulnud ka raamid nii hästi esile, kui mõne teise loo puhul. Kõik lood said lõpuks raamidesse paigutatud aga osade puhul on need raamid palju silmnähtavamad kui teiste puhul ning sellistel juhtudel pidin lihtsalt enam selgitama ja põhjendama, miks just seda või teist raami kasutasin.

Raamid, mis jäid analüüsitud tekstides täiesti kasutamata, on kõik pärit Ereauti ja Segniti *Warm Words* (2006) raportist. Nendeks on “Konservatiivne eitamine” (väldib arutelu ja ignoreerib teaduslikke argumente), “Ekspertlik eitamine” (vaoshoitult kaheldakse inimtegevuse mõjus kliimakriisi mõjutajana), “Soojenemine on hea” (näeb keskkonnas toimuvaid drastilisi muutusi kui midagi positiivset) ja “Tehno-optimism” (mille alusel lahendab tehnoloogia kõik probleemid). Usun, et osaliselt on nende raamide mitte esinemine tingitud ajaperioodi erinevustes, sest raport on kirjutatud aastal 2006 ja mina analüüsisin artikleid aastatest 2018–2024. Teisalt on autorid ise rõhutanud, et antud raport on loodud just Inglismaa meedia kontekstis. (Ereaut, Segnit 2006: 5) Seega on arusaadav, et kultuuriliste erisuste pärast on osad repertuaarid meie jaoks ebaolulised.

Lisaks olin töö kirjutamise alguses veendunud, et tekstides leidub kindlasti palju antropotsentrismi, nii see aga sugugi ei olnud. Tundub, et nendel teemadel kirjutavadki ainult biotsentrilise vaatega inimesed, kes ei pea inimest teistest liikidest tähtsamaks, sest äärmiselt inimkeskseid artikkelid minu analüüsi ei sattunud. Samas ei saa ma öelda, et neid ilminguid üldse ei eksisteerinud, aga üllatavalt tagasihoidlikult küll. Täielikku inimeste ülistamist ja loomade pidamist meie teenriteks ei olnud, pigem peeti neid meie kaaslasteks, ja oldi alid abivajavatele liikidele tähelepanu osutama.

Vägagi üllatav oli minu jaoks see, et üle poolte artiklitest (kaheksa neljateistkümnest), sattusid sama peatüki alla, milleks on 3.2 Muutused elukeskkonnas. Populatsioonide vähenemist ja Ilmastikumuutusi kajastati analüüsitud ajaperioodil märgatavalt vähem. Selline jaotus võib viidata sellele, et Eesti autorid ja teadlased tunnetavad keskkonnaprobleemide keskmes eelkõige muutusi meid ümbritsevas ruumis, nt kodupiagas, maastikes ja elukeskkonnas laiemalt. See peegeldab väärtust, mida omistame oma vahetule elukeskkonnale, ning arusaama, et elurikkuse vähenemise peamine ajend ei ole looduslik protsess või kliimamuutused, vaid inimese tegevusest tulenev keskkonna muutmine. Seega viitab see teadlikkusele inimtegevuse kesksest rollist looduse tasakaalu mõjutamisel ning soovile seda mõista ja käsitleda just ruumilise ja kohapõhise lähenemise kaudu.

Esile tõusis ka nukker asjaolu, et ajalehes Sirp on loomalugudest suur puudus. Kuigi ma teadsin, et tegu on kultuurilehega ja mitte loodusajakirjaga, valisin ma Sirbi, sest olin varasemalt selles ilmunud loomalugudega juba kokku puutunud. Olin teadlik, et neil on minu uurimuse jaoks väga kasulik rubriik nagu “Elurikkus ja kliima”. Paraku selgus aga, et kõiki loomalugusid, mis ilmusid perioodil 2018–2024 (mis ei olnud intervjuud ega teoste arvustused, vaid reaalselt loomade teemal kirjutatud artiklid) oligi kokku 7, ehk analüüsimaterjal sai kokku napilt. Esindatud olid linnud, putukad, kalad ja ämblikud aga näiteks imetajaid käsitlevaid lugudest ei olnud, mis tundub kummaline, sest just need loomad kõnetavad inimesi kõige enam.

Viimaks tahaksin välja tuua kvalitatiivse sisuanalüüsi ühe riski, milleks on artiklite üleinterpreteerimine, mistõttu ei pruugi artiklite autorid minu tõlgendustega täielikult nõustuda, kuna analüüs tõi esile tahke, mida autorid ise ei pruugi tajuda. Tunnetuslik raam on midagi sellist, mis nõuab uurija enese reflektiivsust ja olen raamide paika seadmisel lähtunud eelkõige sellest, mis tunne minul endal lugedes on jäänud. Ehk neid samu raame ei pruugi teine uurija sealt tekstist leida, samas võib talle silma jääda miskit, mis on minust täiesti mööda läinud.

Kokkuvõte

Antud töö uuris, kuidas loomade kaudu vahendatakse keskkonnateemalisi tähendusi eestikeelses laiemale avalikkusele suunatud väljaannetes ajalehes *Sirp* ja ajakirjas Eesti Loodus aastatel 2018–2024 ilmunud artiklitele. Töö eesmärgiks oli välja selgitada, milliste semiootiliste raamistikute kaudu saavad loomadest keskkonnadiskursuse kandjad. Uuriti, milliseid stsenaariume ja retoorilisi võtteid kasutatakse loomade tähenduslikuks kujutamiseks ning millist rolli nad mängivad avalikkuse keskkonnateadlikkuse kujundamises.

Uurimisküsimusele, “milliseid raamistusi meediatekstides kasutatakse?”, vastas töö selgelt: enim kasutati Nisbeti (2009) raame nagu „Moraalsus ja eetika“, „Teaduslik/tehniline ebakindlus“ ja „Avalik vastutus“. Lisaks esinesid Dryzeki (2013) süsteemsed ja kriitilised raamid nagu „Roheline radikalism“ ja „Piirid ja ellujäämine“. Ereauti ja Segniti (2006) emotsioonikesksed repertuaarid olid vähem esindatud, mis viitab Eesti meediadiskursuse kultuurilisele omapärale. Teise uurimisküsimuse, “kuidas loomade agentsust kujutatakse?”, põhjal selgus, et loomad ei ole passiivsed objektid, vaid diskursiivsed tegelased, kelle kaudu tõlgendatakse keskkonnaseisundit. Loomi kujutati peamiselt ohvritena, indikaatorliikidena ja kultuuriliste agentidena, kes osalevad moraalsete ja esteetiliste tähenduste loomises. Agentsus ei ilmnenu niivõrd otsese tegutsemise, vaid tähendusliku funktsiooni kaudu tekstis. Kolmandale uurimisküsimusele, “milliseid retoorilisi võtteid kasutatakse lugeja suhestamise loomiseks?”, vastas töö, et Eesti Looduses domineeris teaduslik ja faktipõhine esitusviis, samas kui *Sirbis* kasutati rohkem metafoore, ironiat, emotsionaalset keelt ja kultuuriviiteid. Loomade kaudu loodi empaatiat ja eetilist vastutust, pakkudes lugejale võimalust suhestuda keskkonnateemadega mitte ainult ratsionaalselt, vaid ka afektiivselt.

Raamianalüütiline lähenemine osutus meetoodiliselt sobivaks, võimaldades analüüsida väikest kuid tihedat tekstikorpust. Analüüs eristas meediatekstide erinevat retoorilist ja kultuurilist funktsiooni: *Sirp* esindas refleksiivset ja kultuuriliselt mitmekihilist stiili, *Eesti Loodus* aga

teaduspõhist ja pragmaatilist käsitlust. See eristus näitab, kuidas meediavorm ja tonaalsus mõjutavad keskkonnateemade mõtestamist ja loomade representatsiooni.

Töö tulemusena joonistus välja, et loomad ei ole meediatekstides üksnes looduse esindajad, vaid kultuurilised sümbolid ja semiootilised agendid, kelle kaudu tõlgendatakse keskkonnamuutusi, väärtusi ja inimese kohta looduses. Loomade kujutamise ajalehes Sirp ja ajakirjas Eesti Loodus suhestub avalikkus keskkonnakriisidega empaatilisel, eetilisel ja kultuurilisel tasandil.

Edasised uurimissuunad võiksid keskenduda visuaalsetele representatsioonidele, multimodaalsetele tekstidele, vähemtuntud liikide käsitlusele või kultuuridevahelistele võrdlustele, et paremini mõista, kuidas tähenduslikku keskkonnakommunikatsiooni kujundatakse erinevates meediakontekstides.

Kasutatud kirjandus

- Ait, Kristjan; Õunap, Heino 2024. Metsakahjurid: kuidas kohanevad üraskid muutuva kliimaga? *Eesti Loodus* 75(3): 64–68.
- Barua, Mithun; Root-Bernstein, Marilyn; Ladle, Richard J.; Jepson, Patricia 2011. Defining and classifying ecosystem services for decision making. *Ecological Economics* 70(11): 2037–2041.
- Berger, Ruth 2015. Now I see it, now I don't: Researcher's position and reflexivity in qualitative research. *Qualitative Research* 15(2): 219–234.
- BirdLife International (2018). Species factsheet: *Lesser White-fronted Goose Anser erythropus*. <https://datazone.birdlife.org/species/factsheet/lesser-white-fronted-goose-anser-erythropus> (vaadatud 19.05.2025)
- Couldry, Nick 2008. Mediatization or mediation? Alternative understandings of the emergent space of digital storytelling. *New Media & Society* 10(3): 373–391.
- Dryzek, John S. 1997. *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*. Oxford University Press.
- Ereaut, Mark; Segnit, Nicky 2006. *Warm Words: How We Are Telling the Climate Story and Can We Tell It Better?* Institute for Public Policy Research. London, England.
- Fischer, Anke; Bednar-Friedl, Barbara; Langers, Frank; Dobrovodská, Michaela; Geamana, Nicoleta; Skogen, Ketil; Dumortier, Marnik 2011. Universal criteria for species conservation priorities? *Biological Conservation* 144(3): 998–1007.
- Gil, Kaia 2020. Virumaa veekogude ja kalastiku uus tulemine. *Eesti Loodus* 71(8): 48–52.
- Hansen, Anders; Machin, David 2013. *Media and Communication Research: An Introduction to Qualitative and Quantitative Approaches*. Palgrave Macmillan.
- Haraway, Donna J. 1988. Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies* 14(3): 575–599.

- Heise, Ursula K. 2016. *Imagining Extinction: The Cultural Meanings of Endangered Species*. University of Chicago Press.
- Home, Robert; Keller, Claudia; Nagel, Peter; Bauer, Nicole; Hunziker, Marcel 2009. Selection criteria for flagship species by conservation organizations. *Environmental Conservation* 36(2): 139–148.
- Javoiš, Juhan 2020. Muinasjutt. *Sirp* 14.08.2020, nr 32: 28–29.
- Kaldma, Katrin 2023. Põnev haruldus ebapärlikarp. *Eesti Loodus* 74(4): 34–38.
- Kalmus, Veronika; Linno, Merle; Masso, Anu 2015. Kvalitatiivne sisuanalüüs. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia andmebaas*, Tartu Ülikool. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys/> (vaadatud 21.05.2025).
- Kurisoo, Tõnu 2023. Märkamisoskus. *Sirp* 28.04.2023, nr 17: 14–15.
- Kull, Kalevi 1998. Semiotic ecology: Different natures in the semiosphere. *Sign Systems Studies* 26: 344–371.
- Laherand, Meri-Liis 2010. Kvalitatiivne uurimisviis. *Sulesepp*: 15–24.
- Latour, Bruno 2004. *Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy*. Harvard University Press.
- Lind, Mari-Ann 2021. Keskkonnareostatuse, vähkkasvajate ja mikroobioomide seosed looduses. *Sirp* 26.11.2021, nr 47: 37–38.
- Maran, Timo 2007. Towards an integrated methodology of ecosemiotics: The concept of nature-text. *Sign Systems Studies* 35(1/2): 269–294.
- Maran, Timo 2017. On the diversity of environmental signs: A typological approach. *Biosemitics* 10: 355–368.
- Maran, Timo 2022. *Ökosemiootika. Märgiuuringud ja ökoloogiline muutus*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Maran, Timo; Tüür, Kadri 2005. *Eesti looduskultuur*. Tartu: Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, Eesti Kirjandusmuuseum.
- Marja, Riho; Kalamees, Andres 2022. Väike-laukhani on meie linnustiku haruldasim haneliik. *Eesti Loodus* 73(5): 46–50.
- Mayring, Philipp 2014. *Qualitative Content Analysis: Theoretical Foundation, Basic Procedures and Software Solution*. <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/39517>
- Meriste, Mart 2018. Õnnetoovad loomad. *Sirp* 27.04.2018, nr 17: 34–35.
- Milstein, Tema 2011. Nature identification: The power of pointing and naming. *Environmental Communication* 5(1): 3–24.

- Mäekivi, Nelly; Maran, Timo 2016. Semiotic dimensions of human attitudes towards other animals: A case of zoological gardens. *Sign Systems Studies* 44(1/2): 209–230.
- Mägi, Marko 2021. Kevadine raie viib metsalinnu hukule. *Sirp* 09.04.2021, nr 13/14: 40–41.
- Mägi, Marko 2024. Linnud ja inimesed. Konflikti anatoomia. *Sirp* 05.01.2024, nr 1: 12–14.
- Neale, Stephen 2022. *Mediating Environmental Change*. Palgrave Macmillan.
- Nisbet, Matthew C. 2009. Communicating Climate Change: Why Frames Matter for Public Engagement. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development* 51(2): 12–23.
- Nöth, Winfried 1998. Ecosemiotics. *Sign Systems Studies* 26: 332–343.
- Piiskoppel, Tiit; Masing, Matti 2021. Nahkhiired vajavad parke. *Eesti Loodus* 72(2): 32–35.
- Prokop, Peter; Masarovič, Richard; Hajdúchová, Simona; Ježová, Zuzana; Zvaríková, Monika; Fedor, Peter 2022. Prioritisation of charismatic animals in major conservation journals. *Sustainability* 14(24): 17029.
- Radinger, Johannes; Matern, Sven; Klefoth, Thomas; Wolter, Christian; Feldhege, Fritz; Monk, Christopher T.; Arlinghaus, Robert 2023. Ecosystem-based management outperforms species-focused conservation for enhancing fish populations. *Science* 380(6650): 928–933.
- Rammul, Üllar; Põllupüü, Krister 2019. Pisiimetajate lumealune maailm. *Eesti Loodus* 70(2): 30–31.
- Soulé, Michael E. 1985. What is conservation biology? *BioScience* 35(11): 727–734.
- Sullivan, K. 2023. Three levels of framing. *WIREs Cognitive Science* 14(5). <https://doi.org/10.1002/wcs.1651>
- Sumares, David; Fidélis, Teresa 2011. Natura 2000 and the narrative nature of nature: a case for critical discourse analysis. *Journal of Integrative Environmental Sciences* 8(1): 53–68. <https://doi.org/10.1080/1943815X.2011.556649>
- Taperson, Kadri 2021. Loomade õigused ja kliima soojenemine. *Sirp* 03.09.2021, nr 35: 37.
- Tønnessen, Morten 2015. The biosemiotic glossary project: Agent, agency. *Biosemiotics* 8(1): 125–143.
- Tulloch, Ayesha I. T.; Naujokaitis-Lewis, Ilona; Sutcliffe, Patricia 2016. Conservation planners tend to ignore improved accuracy of modeled species distributions. *Biological Conservation* 201(1): 105–113.
- Tüür, Kadri; Tønnessen, Morten (toim.) 2014. *The Semiotics of Animal Representations. Nature, Culture and Literature 10*. Amsterdam/New York: Editions Rodopi B.V.
- Uexküll, Jakob von 2012. *Omailmad*. Eesti Mõttelugu. Ilmamaa.
- Väli, Ülo 2018. Roo-loorkull tõusulainel. *Eesti Loodus* 69(10): 28–31.

Whitley, Cameron T.; Kalof, Linda 2014. Animal Imagery in the Discourse of Climate Change.
International Journal of Sociology 44(1): 10–33.

Summary

This thesis explores how animals function as mediators of environmental meanings in Estonian popular science and cultural media, specifically in the publications *Sirp* and *Eesti Loodus* between 2018 and 2024. The study addresses a gap in ecosemiotic research in Estonia by focusing on how non-human animals are represented as communicative agents in public environmental discourse. The research draws on frameworks from ecosemiotics, frame analysis, and cultural representation studies to understand the cognitive and rhetorical strategies used to depict environmental change through animal figures.

The research problem centers on how animals are framed semantically and rhetorically to convey ecological concerns and foster public engagement. The study asks: (1) What types of cognitive frames are used in media texts? (2) How is animal agency represented? and (3) What rhetorical strategies are employed to create emotional or ethical resonance with the audience? The method combines qualitative content analysis with frame analysis, examining selected articles where animals play a central role in narratives about biodiversity loss, habitat change, and climate shifts. The analysis revealed that dominant cognitive frames include "Morality and Ethics," "Scientific Uncertainty," and "Public Accountability" (Nisbet 2009), as well as critical discourses such as "Green Radicalism" and "Survival" (Dryzek 2013). Emotional repertoires identified by Ereaut and Segnit (2006) appeared less frequently, suggesting a culturally specific style in Estonian environmental communication.

Animal agency was interpreted not through direct action but via symbolic and discursive functions. Animals were represented as victims, indicators of ecological change, and cultural agents embedded with moral and aesthetic meaning. The rhetorical strategies differed by outlet: *Eesti Loodus* favored scientific and fact-based discourse, whereas *Sirp* employed metaphor, irony, emotional language, and cultural references, emphasizing empathy and ethical responsibility.

Overall, the findings show that animals are not merely representatives of nature but also semiotic actors that help articulate environmental values and human-nature relationships. The contrast between the two publications underscores the influence of genre and tone on environmental meaning-making. The study concludes that animal representations serve as emotionally and culturally charged interfaces through which the public can relate to environmental issues.

Future research could expand the analysis to include visual representations, multimodal texts, lesser-known species, or cross-cultural comparisons to better understand how environmental meanings are constructed in different media landscapes.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Triinu Liis Tiimus,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Loomade representatsioonid väljaannetes Sirp ja Eesti Loodus: ökosemiootiline analüüs“, mille juhendaja on Nelly Mäekivi, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi Dspace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.